

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра східної і слов'янської філології

Кваліфікаційна робота магістра з іранської філології

на тему:

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ
ПЕРСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЯ

Студентки групи Мперс 56-22
факультету східної і слов'янської філології
денної форми навчання
Освітньої програми
Східна філологія: перська мова і література,
переклад, методика навчання
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.067 Східні мови та
літератури (переклад включно),
перша – перська
Любимової Юлії Сергіївни
Науковий керівник:
канд. філол. наук, доц. Охріменко М.А.

Допущена до захисту

«___» _____ 2023 року

Завідувач кафедри

(підпис) (ПІБ)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ.....	7
1.1. Проблематика досліджень граматичної системи перської мови.....	8
1.2. Сутність поняття «модальність» в сучасних лінгвістичних студіях.....	15
1.3. Вивчення категорії модальності в перському мовознавстві.....	22
Висновки до Розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ.....	29
2.1. Функційний підхід у дослідженнях граматики перської мови.....	30
2.2. Методика дослідження засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.....	34
2.3. Етапи дослідження засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.....	37
Висновки до Розділу 2.....	39
РОЗДІЛ 3 СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ Й ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ.....	42
3.1. Засоби реалізації семантики можливості в сучасній перській мові.....	44
3.2. Засоби реалізації семантики необхідності в сучасній перській мові.....	50
3.3. Засоби реалізації семантики достовірності в сучасній перській мові.....	55
3.4. Засоби реалізації семантики оптативності в сучасній перській мові.....	60
3.5. Засоби реалізації семантики імперативності в сучасній перській мові.....	66
Висновки до Розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	73
АНОТАЦІЯ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Мова завжди була та залишається однією з найважливіших складових культури і комунікації у суспільстві. Це не лише засіб передачі інформації, але й ключовий компонент національної ідентичності. Через століття еволюції мови, однією з важливих її характеристик є категорія модальності, за допомогою якої мовець може реалізувати різні відтінки власного ставлення до дійсності. Вивченню категорії модальності приділялася і продовжує приділятися велика увага в різних мовознавчих дискусіях, утім є ще багато питань які потребують аналізу, вивчення, роз'яснення й уточнення. Модальність визначаємо як власне суб'єктивну (епістемічну) модальність, яка містить "антропоцентричний чинник" і вказує на прямий зв'язок мови і мислення через вибір мовцем певного засобу або способу для реалізації в мовленні своїх думок, суджень, оцінки, наміру тощо (Любимова, 2016, с. 7).

На особливу увагу заслуговує комплексне вивчення цієї категорії в сучасній перській мові, оскільки традиційні іранські розвідки побічно торкалися цього питання, і наразі є лише фрагментарні дослідження цієї комплексної категорії. Загалом, граматики перської мови почала формуватися з 850 р. н.е. у вигляді згадок в коментаторській літературі і тлумачних словниках. Чималий вплив на розвиток граматики перської мови вчинила арабська мова і традиції дослідження її граматики. Крім того, на розвиток граматичної думки в іранському мовознавстві вплинули і європейські дослідження, які надихнули авторів на виокремлення частин мови, подібне до європейських граматик. Звичайно, сьогодні в глобалізовану світ існує чимало досліджень (Стельмах, 2014; Bateni, 1968; Lambton, 1953; Moynes, 1970; Taleghoni, 2006; Windfuhr, 1979; Larson, Moradi, & Samiiian, 2020), присвячених функціонуванню модальних маркерів у сучасній перській мові, утім наявним працям бракує певної комплексності представлення цих засобів в рамках реалізації спільної функції – реалізації семантики модальності в мовленні.

Актуальність нашого дослідження зумовлена об'єктивною потребою системного вивчення засобів реалізації модальності в сучасній перській мові. Актуальність теми дослідження визначається комунікативною спрямованістю

сучасних лінгвістичних студій до вивчення комплексної категорії модальності й міри її представленості в іранській картині світу, а також необхідністю аналізу семантичних, структурних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові. Актуальним на сьогоднішній день є залучення функційного підходу до вивчення такого комплексного явища, як категорія модальності у перському мовленні.

Мета роботи полягає у дослідженні семантичних, структурних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити сутність поняття "модальність" як загальномовної категорії і його відображення в сучасній перській мові;

- обґрунтувати доцільність залучення функційного підходу до вивчення категорії модальності в сучасній перській мові;

- інвентаризувати засоби реалізації модальності в сучасній перській мові;

- дослідити семантичні, структурні і функційні аспекти засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.

Об'єктом дослідження є категорія модальності в сучасній перській мові.

Предмет дослідження – семантичні, структурні і функційні аспекти засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.

Матеріалом дослідження слугують 100 зразків перського мовлення, дібрані шляхом методу моделювання.

Методи дослідження. У нашій роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів дослідження, який дозволив дослідити об'єкт роботи з різних сторін та визначити місце предмета дослідження в сучасній лінгвістиці. Методи *аналізу, синтезу і описовий метод* допомогли нам визначити сутність поняття «модальність» і дослідити основні теоретичні засади вивчення цієї категорії в сучасній перській мові. За допомогою *історичного підходу* вдалося прослідкувати історію граматичних досліджень перської мови у хронологічній послідовності і встановити закономірності формування сучасної іранської граматичної традиції. *Структурний метод* дозволив інвентаризувати різноманітні

засоби реалізації семантики модальності в перській мові. Було залучено *функційний метод*, який дозволив схарактеризувати кожне з модальних значень, виходячи з функцій, які реалізуються за допомогою мовних елементів у різних комунікативних ситуаціях. За допомогою *компонентного аналізу* було ретельно вивчено модальні значення у сучасній перській мові, включаючи весь обсяг значення і змістову структуру різнорівневих мовних одиниць. *Контекстуальний аналіз* допоміг нам врахувати і дослідити інтерпретаційний компонент мовця. *Метод моделювання* забезпечив вибір матеріалу для дослідження структурних, семантичних і функційних особливостей засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування наукових положень і висновків дослідження семантичних, структурних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові: 1) у практиці викладання перської мови як іноземної; 2) у теорії та практиці викладання стилістики перської мови; 3) у теорії і практиці викладання перекладознавчих дисциплін з перської мови; 4) у теорії і практиці викладання граматики сучасної перської мови; 5) матеріали та висновки можуть бути корисними для міжкультурного комунікації з носіями іранської лінгвокультури у різних сферах. Завдяки результатам нашого дослідження здобувачі освіти можуть навчитися коректно використовувати ті чи ті мовні засоби реалізації модальності під час міжкультурної комунікації. Опрацьований фактичний матеріал може слугувати для укладання навчального посібника з теоретичної граматики перської мови.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше* здійснено комплексний аналіз категорії модальності в сучасній перській мові.

У роботі *уточнено* сутність поняття «модальність», особливості його дослідження в іранознавчих лінгвістичних студіях, а також міру представленості цієї категорії в іранській картині світу.

У роботі *висвітлено* доцільність використання функційного підходу до дослідження такого комплексного явища, як категорія модальності, у сучасній перській мові.

Виявлено і схарактеризовано засоби реалізації модальності в сучасній перській мові.

З'ясовано, що категорія модальності в сучасній перській мові представлена такими значеннями, як можливість, необхідність, достовірність, оптативність, імперативність, для реалізації яких застосовується комплекс різнорівневих мовних засобів з різним ступенем прояву досліджуваної функції.

Апробацію роботи було здійснено на міжнародній студентській науково-практичній відеоконференції "Ad orbem per linguas. До світу через мови", (Київ, 2023).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, резюме та списку використаної літератури.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, розкрито її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну дослідження, теоретичне та практичне значення та інформацію щодо апробації результатів дослідження.

Перший розділ присвячений аналізу теоретичних засад вивчення категорії модальності в сучасній перській мові.

Другий розділ присвячений методологічним засадам дослідження категорії модальності в сучасній перській мові.

Третій розділ присвячений інвентаризації засобів мовної репрезентації модальності й аналізу їхніх семантичних, структурних і функційних аспектів в межах реалізації модальності в сучасній перській мові.

У загальних підсумках підбито підсумки проведеного дослідження семантичних, структурних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.

Список використаних джерел складається з 55 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

За своїми генетичними, фонетичними та лексико-граматичними особливостями перська мова відноситься до іранської групи великої індоєвропейської родини мов. Відповідно до історичного розвитку й історичних критеріїв іранські мови розділяються на три підгрупи: давньоіранські, середньоіранські і новоіранські. Відповідно, перська мова кваліфікується як новоіранська мова, входить до південно-західної підгрупи іранських мов, до складу якої також входить таджицька, дарі, татська, бахтіярська та лурські діалекти, а також більшість говорів Фарса, та діалект кумарі й інші. Сучасна перська, дарі і таджицька мови є мовами персько-таджицької класичної літератури.

Значна частина середньоперської літератури була, на жаль, знищена під час ісламського завоювання Персії. Протягом наступних після завоювання 200 років, середньоперська мова перетворилася на новоперську. Отже, вихідною точкою початку ери новоперської мови можна назвати 850 р. н. е., і цей період триває і донині. Протягом цього тривалого часу і до сучасного періоду в новоперській мові сформувався великий пласт лексики, а також було суттєво збагачено літературні пам'ятки. Новоперська мова має багато спільного з граматикою середньоперської мови, а основну відмінність складає лексика, оскільки багато слів з арабської мови увійшли в мову після арабського вторгнення в Персію.

Стельмах М.І. (2012) зазначає, що перська мова (фарсі), яка є офіційною в Ірані, є рідною лише для половини населення країни. У своїй історії ця мова використовувалася як інструмент іранського націоналізму. З історичної перспективи, мова формувалася протягом VI–III століть до нашої ери в різних політичних контекстах. Починаючи з початку XX століття, державна мовна політика в Ірані розвивалася паралельно з політичною владою. Широка пропаганда перської мови розпочалася і в країнах, де іслам традиційно поширений, і в країнах, що мають спільну історичну спадщину з Іраном, а також встановлені економічні та політичні

зв'язки. Науковиця також зауважує, що протягом усієї своєї історії перська мова розглядалась як одна з головних консолідаційних ознак іранської нації, інструмент об'єднання великих і дрібніших етносів, які проживають у країні і належать до різних мовних спільнот.

1.1. Проблематика досліджень граматичної системи перської мови

Загалом, факт арабських завоювань територій сасанідського Ірану у VII столітті відіграв важливу роль у розвитку граматичних досліджень перської мови, оскільки прослідковується чималий вплив арабської лінгвістичної традиції в цьому процесі. Перша фундаментальна граматична праця «аль-Кітаб», присвячена граматиці арабської мови, була написана Сібавейхі наприкінці VIII ст., коли новоперська мова була ще в стадії формування. Найбільшу увагу в описі ранньої новоперської мови було приділено лексикографічним дослідженням, але й тут не обійшлося без впливу арабської лексикографії. Це стосувалося не лише організації самої структури лексикографічних праць, а також і широкого вжитку арабських термінів. Тогочасна лексикографічна традиція була настільки потужною, що містила не лише інформацію про тлумачення слів, але й торкалася питань граматики і фонетики. Все це розміщувалося у тлумачних словниках – *фархангах* فرهنگ. Така традиція притаманна й іншим країнам Сходу, наприклад, прослідковуємо її у китайських лінгвістичних дослідженнях. Найбільшу увагу китайських лінгвістів привертала фонетичні і лексикографічні дослідження, що було пов'язано з такими факторами: 1) наявність великої кількості коментаторської літератури, основною метою якої було тлумачення класичних текстів; 2) бурхливий розквіт поезії (особливо за часів династії Тан (VII – X ст. н.е.)) і необхідність підготовки спеціалізованих словників рим. Подекуди на полях китайської коментаторської літератури зустрічаються згадки щодо частин мови, функціонування службових частин мови. Але перші серйозні фундаментальні праці виникають наприкінці XIX ст.

Перші спроби описати граматику перської мови можна побачити в роботі Авіценни (Абу Алі ібн Сінни) «دانشمه علایی» у 980 р. н.е., яка також була присвячена й

філософії (Windfuhr, 1979, с.9). Авіценна в своїй роботі одним із перших висуває думку про те, що в мові варто викоремлювати такі частини мови, як іменник, дієслово і службові частини мови.

В XI ст. виходить праця, відомого філолога поета і вченого Абу Саїда аль-Сірусі під назвою "Кетаб ал-Ламійат" (Книга про Ляміат), яка містить коментарі до поезій великого перського поета Рудакі. В цій книзі здійснюється аналіз граматичних і стилістичних аспектів поезій Рудакі, що додатково висвітлює певні лінгвістичні й літературні аспекти перської поезії.

У XIII ст. видатний перський вчений, філософ, математик, астроном і лінгвіст Фарід ад-Дін ат-Тусі робить важливий внесок у граматику і філологію перської мови – випускає один із його найвідоміших творів "Махбуб аль-Кулуб" («Вибрані частини серця»), в якому він аналізує структуру і граматику перської мови, включаючи різні аспекти морфології і синтаксису. Ця робота стала важливим джерелом для граматичних досліджень у подальших століттях.

Перші згадки про граматику перської мови також зустрічаються у середньовічних *фархангах*, а саме у вступі і передмові. А найбільш повне комплексне вивчення фонетики, граматики і словотвору зустрічається наприкінці XVII ст. у словнику Х. Інджу «Фарханг-є джахангірі» «فرهنگ جهانگیری». Крім того, у зв'язку зі впливом арабської поезії на віршування перською мовою, основи граматики перської мови зустрічаються в довідниках щодо системи віршування (аруз عروض).

З початком тюркських завоювань у XVI ст. втрачається й інтерес до вивчення граматики перської мови, новітні дослідження поступаються місцем коментаторській літературі і поясненням до вже написаних праць. У цей період народжується праця, яка заслуговує на окрему увагу – «Менхадж ат-Талаб». Ця праця була написана в Китаї перською мовою, і в ній так само прослідковується логіка Авіценни щодо виокремлення в перській мові таких частин мови, як іменник, дієслово і службові частини мови.

Тим часом у 1771 р. виходить іноземна праця В. Джонса (Windfuhr 1979, с. 14), присвячена аналізу граматики перської мови, утім вона має скоріше прикладний характер, аніж теоретичний. Вона містила багато практичної інформації щодо

функціювання іменників, а також цілої низки афіксів, і не була позбавлена помилок у викладенні інформації. Однак, це не завадило книзі перевидаватися багато разів, зважаючи на її комерційну складову і прикладний характер.

У XVIII і XIX століттях спостерігається активізація видавництва книг і публікацій, пов'язаних з вивченням граматики перської мови. У цей період було написано багато граматичних довідників і посібників для навчання перської мови, в яких надавалися систематичні відомості про граматичну структуру мови, правила синтаксису, морфологію і словотворення. В цей час вчені почали систематично вивчати різні діалекти перської мови.

Однією з найстаріших повних граматики перської мови вважається робота Хаджа Мухаммада Яхья Хейрана «تحقیق القوانین», яка, утім, за структурою була доволі схожа на граматику арабської мови. А вже перша фундаментальна праця з перської мови – це робота Абдоль-Кяріма Ірвані, яка вийшла друком наприкінці XIX ст. – у 1893 р. Робота мала доволі прикладний характер і була насичена прикладами з арабської і перської мов. Крім того, прослідковувалась тенденція до викладення інформації про граматичний устрій перської мови крізь призму традицій арабської граматики. Така доля спіткала не лише зазначену вище працю, а й низку інших, при цьому найбільша увага в цих розвідках приділялася морфології і синтаксису.

Новий період розвитку граматичних досліджень пов'язують з іменем Мірза Хабіба Есфаконі, який, спираючись на граматику західних лінгвістів, написав «Граматику мови». Треба зауважити, що саме завдяки М. Есфаконі в перську мову прийшов термін «دستور» *граматика*, замінивши арабський варіант цього терміну. Як було зазначено вище, М. Есфаконі надихався роботами західних колег, що можна прослідкувати у виокремленні ним 10 частин мови в перській мові. Зрозуміло, що думки, представлені у роботі, було не одразу прийнято науковою спільнотою, оскільки тенденція до граматики за принципом арабської мови нікуди не зникла. Утім роботу можна сміливо називати початком сучасної іранської лінгвістичної традиції.

Першою граматикою, яка фактично використовувалася в школах, була праця, написана Мірзою Карібом у 1911 році (Sedighi, & Shabani-Jadidi, 2018, с. 161). Однією з найвпливовіших граматики була книга, відома як دستور پنج آسناد «ГраMATика п'яти

майстрів», написана М. Карібом і чотирма його колегами й опублікована у 1950 р. У роботі пропонується описове обговорення різних властивостей мови, у тому числі структури складу, іменників, дієслів, числівників тощо. Праця також містить описи та приклади того, що іранські лінгвісти називають گفتار «повним реченням» та سخن «незакінченим реченням», і майже весь матеріал, наведений в цій граматиці, було взято з творів відомих іранських поетів.

Іншою ваговою працею в рамках граматичної традиції є دستور زبان فارسی «Грамматика перської мови» Нател-Ханларі (Sedighi, & Shabani-Jadidi, 2018, с. 162). Ця книга присвячена описовому аналізу перської морфології і синтаксису, включаючи типи речень (питальні, наказові, складні), і містить розділ про специфічні лексичні варіанти, спеціальні фразові модифікатори і «неправильне» використання морфеми را. Більшість матеріалу, який аналізується в цій роботі, також взято з відомих класичних текстів і поезії.

У середині ХХ ст. остаточно формуються дві парадигми вивчення граматики перської мови: 1) орієнтація на арабську традицію дослідження граматики (з урахуванням і використанням арабських термінів); 2) орієнтація на європейську традицію (тут все одно прослідковується певне тяжіння до арабської традиції). На заміну арабській терміносистемі приходять новостворені перськомовні терміни, що призводить до певної невпорядкованості термінів і одночасного існування терміна двома різними мовами.

У 1941 р. виходить друком праця А.К. Арендса, який, безумовно, зробив великий внесок у розвиток граматичних досліджень перської мови (Windfuhr, 1979, с.20). Велику увагу в роботі приділено опису цілої низки базової інформації про синтаксис перської мови

У 1953 р. виходить друком робота А.К.С. Лембтона (1953), присвячена аналізу граматики перської мови. В роботі традиційно для європейського підходу представлено аналіз граматичної структури перської мови, розподіл на частини мови, а також цілий розділ присвячено арабським породам слів. Сам автор зауважує, що головною метою створення подібної праці була необхідність надати якісну навчальну літературу для тих, хто вивчає перську чи бажає читати класичну літературу. Автор

наголошує на тому, що термінологія, за допомогою якої він описує граматичну структуру фарсі, є традиційною граматичною термінологією в англійській мові. На нашу думку, таке явище обов'язково необхідно брати до уваги під час вивчення граматики перської мови, оскільки використання термінів, характерних для опису граматики англійської мови, не є абсолютно коректним для аналізу перської мови і накладає на цей процес певну рамку «підганяння» під стандарти і певне нівелювання справжньою природою граматичних явищ в перській мові.

Г.Л. Віндфур (1979, с. 9) так описує європейську парадигму в дослідженнях граматики перської мови: 1) дескриптивно-прескриптивна «латинська граMATика»; 2) компаративно-діахронічні дослідження; 3) дескриптивно-синхронічні і структуралістичні дослідження; 4) дослідження з точки зору генеративно-трансформаційної граматики. Крім того, автор зауважує, що аналіз історії граматичних досліджень перської мови свідчить про еволюцію від логічної граматики до біхевіористської і назад до природно-логічного початку.

Крім того, Г.Л. Віндфур (1979, с. 21) також відмічає той факт, що дослідження перської мови лінгвістами в абсолютній більшості було сфокусоване на етимології й іранській діалектології, у той час, як праць, присвячених граматиці перської мови було обмаль. Така проблематика зазвичай розглядалася фрагментарно у певних комплексних працях чи підручниках. Утім, починаючи з 1940-х, ситуація докорінно змінилася, і граматичним дослідженням почало приділятися багато уваги, у той час, як етимологічні майже зійшли нанівець. Такий бурхливий розквіт граматичних розвідок пов'язаний із тим, що з'являється більше доступу до наукової літератури, виникають новітні теорії і методи дослідження – Женевська школа лінгвістики (А. Мартіне), трансформаційна і генеративна граMATика тощо. Роботи з граматики, що з'являються у цей період, мають певну особливість – вони перш за все були роботами лінгвістичного характеру, а вже в другу чергу – сходознавчими. Отже, на місце сходознавців широкого профілю починають приходити фахівці, що працюють прицільно з конкретними потребами, зокрема лінгвістичними. Таким чином, виникають праці іранських вчених, в яких досліджуються загальні лінгвістичні

питання на матеріалі перської мови, утім, метою їхнього створення слугує саме внесок у загальну лінгвістичну теорію.

Список граматик перської мови, опублікованих в Ірані, довгий і продовжував поповнюватися, особливо після Другої світової війни. Як уже неодноразово зазначалося, хоча ці праці включили певні західні традиції аналізу та опису граматичних явищ, все одно перські граматики здебільшого дотримувалися традиційного (мусульманського) підходу і були насичені наказовими судженнями і стилістичними порадами, загалом не розрізняючи такі явища, як сучасна перська мова і класична перська мова. Проте подібні зауваження можна зробити щодо більшості граматик, написаних на Заході, які дотримувалися модифікованої моделі класичної «латинської» граматики. Крім того, хоча розвідки розмовної мови почалися доволі рано, утім, лише з 50-х років ХХ століття в більшості граматик можна побачити чіткий розподіл між описом класичної перської мови і сучасної перської мови.

Як зазначалося раніше, як у перськомовних країнах, так і в інших країнах, традиційному підходу до вивчення граматики дедалі більше протиставляються підходи, що базуються на структуралістській або антропоцентричній парадигмі. Можна сказати, що між лінгвістичними дослідженнями, опублікованими на Заході, та опублікованими в Ірані, існує певна помітна різниця у методах аналізу. На Заході вчені більше вдаються до сучасних поточних лінгвістичних теорій, що іноді доволі сильно контрастує з результатами консервативних досліджень.

На сучасному етапі граматичних розвідок є вже чимало праць, присвячених вивченню перської мови. М.Р. Батені (1969), один із перших структуралістів, який представив основні синтагми і парадигми речення, судження, фрази і слова у перській мові. Для кожного мовного рівня описано функціональні складові і категорії, які можуть їх заповнювати (з детальним описом можливого повторення та морфологічних специфікацій). М.Р. Батені в 1968 році представив першу досить вичерпну базову граматику перської мови.

Дж.А. Мойн (1970) повністю дотримувався версії трансформаційної граматики кінця 60-х років, актуальної на той час аналізу (англійської мови), який він досить майстерно застосував до перської мови. Він зміг зробити внесок у розв'язання великої

кількості синтаксичних поверхневих і глибинних структурних проблем перської мови, таких як складне дієслово, «пасивний стан», емпатизація й редуплікація підмета.

Продовжує цю традицію у 2018 р. С. Карімі, надаючи огляд генеративних підходів у перському синтаксисі, зосереджуючись на поточних рамках, зокрема на мінімалізмі.

Серед українських іраністів можемо виокремити М.А. Охріменко, М.Ю. Стельмах, О.Ч. Кшановського.

М.А. Охріменко (2012) зосереджує свою увагу на вивченні фразеологічних одиниць перської мови, зокрема таких, що вербалізують емоційні стани. Крім того, у 2011 р. виходить друком «Персько-український словник емотивної фразеології», під авторством науковиці (Охріменко 2011).

М.Ю. Стельмах фокусується на дослідженнях категорії модальності в сучасній перській мові, зокрема на категорії епістемічної можливості, модальних модифікаторах для реалізації цього значення.

Згідно з дослідженнями О.Ч. Кшановського (2011), можна стверджувати, що перська мова належить до мов з аглютинативною морфологією. Він виділяє кілька рівнів характеристик, пов'язаних аглютинативною технікою, а саме:

- фонетичні (мінімальні збіги приголосних звуків на початку та в кінці слова; брак дифтонгів; регресивний сингармонізм; фіксація наголосу на останньому складі);
- лексичні (ціла низка віддієслівних імен, дієприкметників; наявність складних дієслів);
- словотвірні (наявність великої кількості афіксів, у тому числі тих, що походять від повнозначних слів, продуктивне словоскладання);
- морфологічні (редуплікація, післяйменник ۱), чимала кількість суфіксів тощо);
- синтаксичні (фіксований порядок слів, ізафетний «ланцюг», інкорпорація (складні дієслова), чітка позиція дієслова наприкінці речення тощо).

О.Ч. Кшановський (2011) з-поміж іншого також пояснює, чому саме варто кваліфікувати перську мову як аглютинативну, а не як флективну, що зазвичай роблять іраністи, намагаючись пояснити флективність у перській мові за допомогою особових афіксів (флексій). Утім, автор зауважує, що традиційно флективний афікс

має низку ознак, до яких також відносять і явище фузії, утім в перській мові немає таких порушень морфемної межі, що дозволяє кваліфікувати її як аглютинативну мову. О.Ч. Кшановський зауважує, що можливість вживання основ теперішнього часу неправильних дієслів як самостійних слів (наприклад, فروش *продаж* – فروختن *продавати*) також наштовхує на думку, що це скоріше мова аглютинативного типу.

Отже, можемо зробити висновок, що граматики перської мови почала формуватися з 850 р. н.е. у вигляді згадок в коментаторській літературі і тлумачних словниках. Чималий вплив на розвиток граматики перської мови вчинила арабська мова і традиції дослідження її граматики. Крім того, на розвиток граматичної думки в іранському мовознавстві вплинули і європейські дослідження, які надихнули авторів на виокремлення частин мови, подібне до європейських граматик. Крім того, услід за наведеною вище думкою кваліфікуємо перську мову як мову аглютинативного типу з наявними ознаками інкорпорації, що слід враховувати під час дослідження граматичної структури цієї мови.

1.2. Сутність поняття «модальність» в сучасних лінгвістичних студіях

Коли йдеться про вивчення мови в різних її аспектах, то одразу постає питання про взаємозв'язок мови і мовлення. Традиційний спосіб розрізнення цих понять, який запропонував Ф. Соссюр, може бути не зовсім точним, оскільки мовлення не лише співвідноситься з мовою, але і протиставляється їй. Взаємозв'язок між мовою і мовленням схожий на відношення між науковим аналізом, абстракцією, синтезом, класифікацією – з одного боку, і конкретними явищами дійсності, які є об'єктом цього аналізу – з іншого боку. В мовній реальності ми спостерігаємо всю структуру мови, і в будь-якому окремому висловленні реалізується структура мови, навіть якщо це лише частина цієї мови. Таким чином, мовна структура присутня в безлічі висловлюваних мовленнєвих актів, і вона знаходить в них своє виявлення (Любимова, 2016, с. 31).

Так чи інакше, комунікативна функція є однією з найголовніших у мові, і вона відтворюється за допомогою цілої низки механізмів: 1) відбір певної дійсності (абстрактної чи конкретної) для того, щоб співрозмовник звернув увагу на повідомлення мовця; 2) фіксація відібраної дійсності за допомогою словникового складу певної мови; 3) подальша взаємодія відібраних мовних засобів з результатом у вигляді формування певного речення. Таким чином, комунікативна функція передбачає реалізацію певного комунікативного наміру мовця за допомогою мови і повертання уваги співрозмовника до запропонованого комунікативного наміру з подальшою реакцією на нього. Таке відображення дійсності у суб'єктивному практичному усвідомленні характеризує таку лінгвістичну категорію, як модальність (Fintel, 2006; Florence, n.d.). Нами раніше було проведено низку досліджень (Любимова, 2014a; 2014b; 2015; 2016a, 2016b; 2017, 2019a; 2019b; 2020; 2021; Sorokin, Lykshosherstova, & Liubymova, 2021), пов'язаних з категорією модальності у сучасній китайській мові, що дозволило нам сформулювати конкретне визначення цієї категорії. Ми кваліфікуємо модальність як комплекс актуалізаційних категорій, які з погляду мовця характеризують відношення змісту висловлення до дійсності (Любимова, 2016, с. 32). Ш. Баллі свого часу порівнював модальність з «душею речення», пов'язуючи це з активністю мовця, і стверджував, що не можна надавати значення реченню, в якому не реалізується певне модальне значення (Ущина, 2013, с. 93).

В цьому аспекті не можна не погодитися з думкою С.В. Сорокіна (2009, с. 33) про те, що всі мови світу можна розділити на дві категорії: "модальні" і "немодальні". Це означає, що в деяких мовах модальний компонент має важливе або навіть ключове значення в межах висловлення, в той час як в інших мовах модальний компонент має менш важливе значення. У перській мові модальний чинник використовується досить активно, і модальна рамка присутня в багатьох висловленнях. Важливо також відзначити, що в перській мові модальність представлена не лише за допомогою певної морфологічної парадигми (наприклад, наказового способу дієслова), а й за допомогою низки модальних модифікаторів. Фактично, модальність найбільш продуктивно реалізується саме на рівні висловлення.

Велику увагу у дослідженні категорії модальності було приділено в працях європейських лінгвістів. Ці напрацювання також доволі часто залучалися і східними мовознавцями для дослідження цієї категорії й інших у різних східних мовах. Ф. Кіфер (1987, с. 67) указує, що термін «модальність» використовувався для позначення відносно великої кількості, очевидно, різнорідних речей у лінгвістичній та логічній літературі. Він пояснює, що іноді модальність обмежувалася вираженням можливості та необхідності, в інших випадках її використовували як загальний термін для вираження ставлення мовця. На його думку, модальність можна ототожнювати з двома різними аспектами: 1) з пропозиційними установками в реченні (відношення між суб'єктом, що познає навколишній світ і самого себе, і змістом певного висловлення, що виражає його певні думки, сподівання, бажання, віру тощо); 2) комплексне утворення, що об'єднує в своїх межах лінгвістично визначений клас елементів (модальні модифікатори: модальні прислівники, модальні частки, дієслова тощо). Ф. Кіфер зауважує, що логічна традиція концентрується на аналізі речень. Отже, дослідження модальності обмежується тим, що можна вважати «пропозиційним» у модальності. З іншого боку, лінгвістична традиція також наголошує і на «непропозиційних» аспектах модальності: модальні висловлювання в природній мові в основному використовуються для вираження ставлення мовця до речей.

Велику увагу дослідженню модальності було приділено М.А.К. Халлідесем (1970a; 1970b; 1975; 1985). М.А.К. Халлідей (1970a) у межах своєї функціональної структури коментує модальність таким чином: Вираз *Smith died*, крім свого змісту, виражає «рольові відносини між тим, хто говорить, і тим, хто слухає». Роблячи певну заяву, той, хто говорить, бере на себе комунікативну роль «заявника» і пропонує партнеру взяти на себе комплементарну роль слухача. М.А.К. Халлідей (1970a, с. 325) стверджує, що реалізація цих мовних ролей у ситуації спілкування є «одним з прикладів ширшої функції, в межах якої мовець вступає у процес спілкування у його соціальних і особистісних аспектах», тобто його міжособистісної функції. Модальність впливає з міжособистісної функції і часто виражається (1) вербальними (модальні допоміжні засоби) і (2) лексичними засобами (прислівниками, прикметниками та іменниками – наприклад, «можливо», «напевно», «можливий» і «можливість»). За

М.А.К. Халлідеем наведені приклади являють собою оцінку ймовірності того, про що мовець говорить, або ступеню того, наскільки він / вона вважає це очевидним для самого/-ої себе.

Дж. Лайонс (1977, с. 452) кваліфікує модальність як «думку або ставлення мовця до твердження, яке висловлюється в певному реченні, або ситуації, яку описує це твердження». Дж. Лайонс (1977) поділяє модальність на епістемічну (необхідність і можливість) і деонтичну (обов'язок і дозвіл). Крім того, в епістемічній модальності він виокремлює два типи: об'єктивну епістемічну модальність і суб'єктивну епістемічну модальність. Об'єктивна епістемічна модальність співвідноситься з логічним висновком щодо ймовірності певної ситуації, тоді як суб'єктивна епістемічна модальність співвідноситься з кваліфікацією мовця в межах висловлення «я так вважаю». Дж. Лайонс (1977) пояснює, що в суб'єктивній епістемічній модальності суб'єктивна прихильність мовця щодо істинності чи хибності певного судження може бути зовсім не пов'язана з його знанням про об'єктивну можливість чи ступінь ймовірності, таким чином, мало чим відрізняючись від суб'єктивної думки гравця в рулетку щодо ймовірності того, що в рулетці випаде певне число.

Отже, поняття модальності Лайонса тісно пов'язане з поняттям суб'єктивності. Дж. Лайонс (1981, с. 238) стверджує, що «суб'єктивна епістемічна модальність є кваліфікацією локутивного агента щодо його епістемічної прихильності. С. Майнард (1993, с. 34) коментує думку Дж. Лайонса, як те, що суб'єктивна модальність є вираженням саме власних переконань і установок того, хто говорить, а не просто повідомлення нейтрального спостерігача про існування того чи того стану речей, і що це явище є абсолютно природнім у мові.

У процесі вивчення модальності, Дж. Палмер (1986), стверджує, що суб'єктивність є ключовим аспектом модальності, і визначає її як граматиалізацію особистих переконань та думок мовця. Беручи за основу таку суб'єктивну природу модальності, Дж. Палмер пропонує поділ модальності на дві основні категорії: епістемічну і деонтичну. Згідно з думкою автора (Palmer, 1986), епістемічна модальність відображає судження мовця щодо судження і характеру підстав (доказів), відповідно до яких він будує своє висловлення. З іншого боку, деонтична модальність

автор кваліфікує як таку, що пов'язана з семантикою дозволу, зобов'язання, обіцянки чи погрози. В обох випадках, джерелом судження або зобов'язання є сам мовець. В ранніх дослідженнях Палмер не бере в цьому контексті до уваги динамічну модальність, оскільки вона не стосується переконань мовця, а описує певні здатності суб'єкта, і тому в ній відсутня суб'єктивна семантика.

У більш пізніх роботах (1990) Палмер вже переглядає свої погляди на підтипи модальності та визнає існування трьох видів: епістемічної, деонтичної та динамічної модальності. Він розглядає їх у контексті можливості та необхідності, розглядаючи ці два аспекти як крайні точки шкали модальності. В межах кожної з цих трьох категорій він робить подальші класифікації: епістемічна можливість і необхідність, деонтична можливість і необхідність, динамічна можливість і необхідність (Palmer, 1990). Ще пізніше (Palmer, 2001) науковець пропонує дещо іншу точку зору щодо природи модальності, а також її підкласів. Він відкладає суб'єктивний параметр убік і стверджує, що модальність пов'язана зі статусом судження, яке описує подію (Palmer, 2001, с.1). Основні підтипи модальності залишаються такими ж, як і в його попередніх роботах, але вони згруповані за гіперкатегоріями на основі спільної семантики.

На твердження про те, що модальність має розглядатися як виключно епістемічна категорія, натрапляємо і в праці С.В. Сорокіна (2009, с. 33). Згідно з його твердженням, епістемічна модальність не має протиставлятися об'єктивній модальності, оскільки об'єктивна модальність є універсальною семантичною категорією, яка описує дію як таку, що відбувається чи не відбувається у реальному світі. Ми погоджуємося з думкою С.В. Сорокіна (2009, с. 35) про те, що деонтична модальність пов'язана з явищами об'єктивної дійсності й не залежить від індивідуальної позиції мовця, тоді як в основі епістемічної модальності перебуває "людський чинник", тому немає доцільності об'єднувати дві абсолютно різні семантичні категорії у межах одного поняття.

В ході дослідження категорії модальності (Любимова 2015, с. 94) нами було проаналізовано, що аналіз граматичної системи на синтаксичному рівні є базовим, і у зв'язку з цим необхідно враховувати таке поняття, як предикативність – граматичну категорію, що формує речення, встановлюючи співвіднесеність повідомлюваного до

дійсності. На тлі такого аналізу важливим постає питання співвіднесення модальності й предикативності. Зважаючи на те, що модальність може реалізуватися у вигляді різних значень, розмежування цих значень відбувається з урахуванням їхнього відношення до предикативності і на основі їхніх функціонально-синтаксичних ознак. Ми прийшли до висновку (Любимова 2015, с. 95), що модальна категорія як компонент предикативності формується протиставленням реальності й ірреальності. Отже, модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, що характеризують із погляду мовця відношенням змісту висловлення до дійсності за домінуючими ознаками реальності/ірреальності. Під реальністю тут розуміємо співвіднесеність судження і дійсності, а під ірреальністю, відповідно, – невідповідність дійсності. Очевидно, що зазначені поняття відіграють ключову роль у дослідженні категорії модальності, оскільки дозволяють проаналізувати, наскільки сказане співвідноситься з дійсністю. Таким чином, у сучасному мовознавстві виокремлюють такі типи модальності, як модальність реальності (дійсності) і модальність нереальності (ірреальності / недійсності). Виходячи з цієї теорії, реальна модальність пов'язана з тим, наскільки повідомлення відповідає реальній ситуації, а модальність ірреальності, відповідно, пов'язана з тим, наскільки сказане не відповідає фактичній ситуації. У зв'язку з цим, можна припустити (Любимова 2015, с. 95), що повідомлення, які виражають реальність, свідчать про впевненість мовця і відсутність у нього сумнівів щодо правильності висловлюваних думок. Ці повідомлення характеризуються фіксацією фактів дійсності. Поняття реальності включає актуальність і фактичність, що відображають уявлення мовця про існуючу дійсність, не маючи при цьому ознак потенційності або недостовірності. У модальних значеннях, крім опозиції між реальністю та ірреальністю, виражається також динаміка взаємозв'язків між ними, оскільки саме ці взаємозв'язки відображаються у понятті потенційності, яке охоплює категорії можливості і необхідності.

З погляду функційного підходу, модальність є комплексною семантичною категорією, для дослідження якої необхідно враховувати два аспекти: номінативний (диктумний) і комунікативний (модусний) (Любимова 2015, с. 95). Номінативний аспект свідчить про певні факти і події, що виходять за межі мовного висловлення, і

їхні основні властивості. У межах прагматичного аспекту розглядається комунікативна перспектива висловлення. У зв'язку з цим, можемо в межах комплексної категорії модальності виокремити *об'єктивну* і *суб'єктивну модальність*. *Об'єктивна модальність* виражає відношення мовного висловлення до реальності або ірреальності і присутня в кожному реченні, оскільки вказує на наявність чи відсутність певної фактичної інформації. *Об'єктивна модальність* виражає відношення речення-висловлення до реальності, тож повідомлення може подаватися як минуле, теперішнє і майбутнє (ірреальне), адже це обов'язкова ознака речення. У свою чергу, *суб'єктивна модальність* не є обов'язковою ознакою речення, оскільки виражає суб'єктивне ставлення мовця до дійсності, яке є факультативним, оскільки не висловлення суб'єктивної думки щодо дійсності не є обов'язковою. Утім, такий тип модальності є характерною ознакою не лише на рівні речення, а й на рівні тексту, тому *суб'єктивну модальність* можна вважати загальномовною категорією, яка потребує особливої уваги під час вивчення будь-якої мови, зокрема і перської.

Отже, для нас особливий інтерес представляє саме вивчення суб'єктивної модальності, оскільки це дає можливість проаналізувати різні оцінні смисли, що у вигляді модальних рамок накладаються на певне судження. Модальність реальності передбачає аналіз фактичної інформації, що міститься в кожному реченні, а, отже, не є фокусом наших розвідок.

Крім того, варто зауважити, що *суб'єктивну модальність* часто-густо ототожнюють з емоційністю, проте ми виступаємо за те, щоб розмежовувати ці дві категорії, хоча й повністю розуміємо, що між ними існує взаємозв'язок. Очевидно, що суб'єктивне ставлення мовця може супроводжуватися різними емоціями, але в цьому аспекті ми розмежовуємо модальну рамку судження і емоційну. Крім того, в основі реалізації модальності лежить граматична структура, у той час, як для реалізації емоційності зазвичай використовуються слова з експліцитним вираженням емоції або такий невербальний засіб, як інтонація. Саме тому, ми в нашому дослідженні зосереджуємося на вивченні суб'єктивної модальності, що дасть змогу повноцінно проаналізувати весь спектр різнорівневих мовних засобів, які реалізують ті чи ті модальні значення в перській мові.

1.3. Вивчення категорії модальності в перському мовознавстві

Вище ми проаналізували сутність поняття модальності у сучасних лінгвістичних студіях і сформулювали наше розуміння цієї категорії. Дослідження модальності в перській мові є доволі сучасними, оскільки комплексне вивчення таких категорій не є притаманним для класичної граматичної традиції в Ірані. У більш ранніх працях можна натрапити на фрагментарні відомості про деякі засоби реалізації модальності у перській мові, утім, це лише поодинокі згадки, які не дають повноцінної картини. Саме тому, аналіз напрацювань у сфері вивчення модальності в перській мові для нас починається саме з сучасності, крім того, здебільшого за рахунок представників західної традиції, про що ми вже говорили раніше.

У Г. Віндфура (1979, с. 99) натрапляємо на аналіз модальних модифікаторів в сучасній перській мові. За його твердженням, у класичній мові ці слова вважалися допоміжними і були переважно безособовими і вимагали інфінітив. Отже, європейські граматики визнали їх «безособовими» дієсловами та встановили правила відносної позиції інфінітива та діапазон модальної та часової афіксації. Найбільш часто вживаними модифікаторами було визнано три показники, що відповідають сучасним модифікаторам باید *бути вимушеним*, شاید *можливо* і توانستن *могти*. Стан модальних форм у сучасній перській мові відображає діахронічну тенденцію до оформлення особовими афіксами. Існує диференціація між модальними конструкціями з а) невизначеним суб'єктом і б) з конкретним, ідентифікованим суб'єктом. Наприклад,

Треба працювати. – باید کار کرد.

Мені треба працювати. – باید کار کنم.

У прикладі №1 йдеться про невизначений суб'єкт дії, у той час, як у прикладі №2 особу визначено, що реалізується за допомогою особового закінчення 1 особи однини.

Г. Віндфур (1979, с. 100) зазначає, що загальні граматичні властивості модальних модифікаторів на відміну від аспектуальних дієслів і допоміжних дієслів були визначено, але систематичний виклад було представлено вперше лише у 1970 р.

у роботі Мегді Мараші «Модальні і допоміжні модифікатори в перській мові». У цій роботі зазначено, що: 1) можна вживати різні модальні модифікатори для реалізації одного й того ж модального значення (наприклад, *мушу йти* – باید بروم; *мені потрібно йти* – لازم است بروم), 2) допускається еліпсис залежного дієслова (наприклад, *او می تواند* *برود* *він може піти* ; شما هم می توانید *ви теж можете*, 3) допускається використання вставки *که* (بیایی *ти маєш прийти*); 4) допускається підрядний зв'язок: *باید بروم* *мушу йти*; 5) в заперечній формі може стояти як модальний модифікатор, так і залежне дієслово (наприклад, *می تواند کار نکند* *він не може працювати*; *او نمی تواند کار کند* *він може (дозволити собі) не працювати*. Г. Віндфур (1979, с. 100) зауважує, що М.Мараші слід було також додати як критерій розрізнення між особово-підрядними та безособово-інфінітивними конструкціями, адже ці критерії є важливими, щоб відрізнити модальні показники від аспектуальних. Незважаючи на спільні риси в «глибинному» та поверхневому синтаксисі, кожне з аспектуальних і модальних дієслів має свої специфічні семантико-синтаксичні правила.

Особливу увагу Г. Віндфур (1979, с. 101) концентрує на аналізі модального модифікатора *باید* *бути вимушеним*. Зокрема, він обговорює три функції цього показника: реалізація значень *можливості* (виведення логічного висновку, який базується на об'єктивних умовах); *відповідності* (логічна необхідність, яка базується на об'єктивних умовах); *облігаторності* (вимушена необхідність, викликана зовнішніми факторам). Відповідно, наведемо приклади:

(۱) اگر به این ارزانی است باید چیز مازخرافی باشد.

Якщо це так дешево, то воно, напевно, взагалі нічого не варте.

(۲) تا با این سنّ و سال باید شعورت بیشتر از این بیشتر باشد.

Для твого віку твої інтелектуальні здібності мають бути кращими.

(۳) او باید خانه اش را بفروشد چون خیلی بدهکار است.

Він вимушений продавати свій дім, оскільки він весь у боргах.

У прикладі №1 можемо побачити, що мовець робить логічний висновок, виходячи з того, що він бачить (дешеву ціну), тобто, з об'єктивних обставин. У прикладі №2 існує об'єктивна необхідність, викликана об'єктивними умовами (для людей певного віку є характерним мати певні конкретні розумові здібності). Приклад

№3 демонструє вимушену необхідність, викликану зовнішнім фактором (він боржник, тому вимушений продавати дім).

А.Х. Талегоні (2006), вивчаючи модальність у перській мові, зауважує, що модальність корелює зі статусом судження, яке описує подію. Семантично модальні модифікатори інтерпретуються як *епістемічні* (epistemic modals) і *кореневі* (root modals). Епістемічні модальні показники включають орієнтовану на мовця кваліфікацію або модифікацію істинності пропозиції, кваліфікують істинність судження з точки зору того, хто говорить, і реалізують семантику припущення з різними ступенями впевненості. Кореневі модальні модифікатори кваліфікують судження як можливу або необхідну і виражають значення здатності, дозволу або зобов'язання виконати певну дію чи спричинити певний стан справ.

А.Х. Талегоні (2006, с. 31-32) вказує, що морфосинтаксичні модальні модифікатори мають різну поведінку в різних мовах. У перській мові модальні значення реалізуються за допомогою 1) дієслівних модальних модифікаторів, які, у свою чергу, поділяються на дві категорії: а) прості дієслівні модифікатори, як, наприклад: باید *бути вимушеним*, شاید *можливо* і توانستن *могти*; та б) складні дієслівні модифікатори, як, наприклад, احتیاج داشتن *потребувати*, مجبور بودن/ شدن *бути зобов'язаним/стати змушеним*, ممکن بودن *бути можливим*, لازم بودن *бути необхідним* і امکان داشتن/احتمال *бути можливим/ймовірним*; 2) прислівникові модальні модифікатори, як-от: متعنعن *безумовно*, حتما *безумовно*, احتمالا *ймовірно* тощо.

Отже, за семантикою модальні модифікатори можна класифікувати на дві основні групи: кореневі й епістемічні. Кореневі модальні показники виражають волю, здатність, дозвіл або зобов'язання виконувати певні дії або викликати певний стан справ, і можуть бути розділені на два підкласи: 1) деонтичні і 2) динамічні.

У деонтичній модальності обумовлюючі фактори є зовнішніми щодо відповідної особи. Таким чином, деонтична модальність співвідноситься із зобов'язанням або дозволом, яке має зовнішнє джерело походження. У динамічній модальності обумовлюючі фактори є внутрішніми. Таким чином, динамічна модальність пов'язана з власною здатністю чи бажанням відповідної особи. Як приклад, авторка наводить таке (Taleghani, 2006, с. 32):

(۱) سارا مجبور است که بیشتر درس بخواند.

Sari потрібно навчатися більше. (зовнішній чинник)

(۲) سارا مجبور است که کار بکند.

Sari треба працювати. (внутрішній чинник)

Ми зазначали раніше, що в українській іраністиці також є дослідження, присвячені категорії модальності в сучасній перській мові. Це дослідження М.Ю. Стельмах щодо модальності можливості і загалом модальних показників у перській мові. Авторка зауважує, що модальність включає значення реальності/нереальності, затвердження/заперечення, достовірності, вірогідності, необхідності, бажаності, спонукання, волевиявлення та емотивності, що допомагають створити особливе суб'єктивне авторське бачення світу, а значить, для будь-якого художнього тексту характерна епістемічна модальність (Стельмах 2017, с. 61).

Зокрема, у своєму дослідженні науковиця акцентує увагу на ролі модальних слів (Стельмах 2017, с. 62). Вона вказує, що ці слова виконують спеціалізовану функцію вираження епістемічної модальності і, як правило, вживаються як вставні компонентів висловлення, щоб передати ставлення мовця до висловленої думки (і, відповідно, до дійсності). Ця взаємодія розглядається суб'єктом як можливе в реальному контексті, і вона підтверджується відповідними словами з різними ступенями впевненості у їхній достовірності. В інших випадках вона сприймається як нереальна, і це відображається у використанні модальних слів для вираження можливих припущень з різними ступенями ймовірності їх реалізації.

М.Ю. Стельмах (2011, с. 147-148) також вдається до аналізу використання прислів'їв у контексті реалізації категорії модальності в сучасній перській мові. Авторка зауважує, що на рівні фразеологізмів модальна семантика проявляється доволі яскраво, зокрема за допомогою таких засобів, як 1) наказовий спосіб дієслова; 2) модальні дієслова; 3) поєднання особової форми модального дієслова *توانستن* *могти* з усіченим інфінітивом смислового дієслова; 4) дієслова в теперішньому часі без префікса *-می*; 5) конструкції з питальними словами.

Загалом М.Ю. Стельмах (2011, с. 151) приділяє велику увагу дослідженню такої категорії, як модальні слова, зауважуючи, що це особлива лексико-семантична

категорія, оскільки вони є не повнозначними, а допоміжними. Утім, їх не варто розглядати як окрему частину мови, оскільки для цього немає відповідних підстав, але можна виокремлювати саме як лексико-семантичну категорію.

Отже, можемо зробити висновок, що сучасні іранознавчі розвідки мають дослідження, присвячені категорії модальності в сучасній перській мові. Крім того, багато з них спираються на сучасні теорії і методи аналізу, зокрема функційний метод. Модальність ми розуміємо як комплекс актуалізаційних категорій, які з погляду мовця характеризують відношення змісту висловлення до дійсності. Як свідчать дослідження мовознавців, категорія модальності в перській мові представлена системою різнорівневих засобів, які реалізують різні відтінки модальних значень.

Таким чином, пропоноване дослідження торкається актуальної теми і дозволяє всебічно проаналізувати рівень представленості категорії модальності в сучасній перській мові на всіх мовних рівнях.

Висновки до Розділу 1.

1. Нами було проаналізовано проблематику досліджень граматичної системи перської мови і визначено, що на неї вплинула ціла низка чинників, зокрема відданість арабській традиції у дослідженні мови. Тривалий час дослідження граматики в перській мові зустрічалися лише фрагментарно в коментаторській літературі і в тлумачних словниках, оскільки граматика не вважалася важливим окремим об'єктом для досліджень. Праці, присвячені вивченню граматики, спочатку фрагментарно, почали з'являтися у XVIII ст., утім вони мали прикладний характер і слугували підручниками з вивчення перської. Крім того, такі граматики містили велику кількість арабських термінів, що доволі сильно ускладнювало роботу з текстом. Ще однією не менш рушійною силою у вивченні граматики став вплив європейської традиції і залучення тих категорій, які були характерними для європейських мов, що виражалося у тому, що граматики перської мови були схожі на класичні граматики латини. До граматичних досліджень в Ірані спостерігався розквіт етимологічних і діалектологічних досліджень перської мови, а з 1940-х рр. почав

відбуватися розвиток граматичних досліджень. Це було пов'язано зі збільшенням кількості фахової літератури, а також розвитком нових теорій і методів для дослідження мов, зокрема функційного методу, генеративної граматики тощо.

Крім того, кваліфікуємо перську мову як мову аглютинативного типу з наявними ознаками інкорпорації, що слід враховувати під час дослідження граматичної структури цієї мови.

2. Нами було проаналізовано, що комунікативна функція є однією з найголовніших у мові, і вона відтворюється за допомогою цілою низки механізмів: 1) відбір певної дійсності (абстрактної чи конкретної) для того, щоб співрозмовник звернув увагу на повідомлення мовця; 2) фіксація відібраної дійсності за допомогою словникового складу певної мови; 3) подальша взаємодія відібраних мовних засобів з результатом у вигляді формування певного речення. Таке відображення дійсності у суб'єктивному практичному усвідомленні характеризує таку лінгвістичну категорію, як модальність. Ми кваліфікуємо модальність як комплекс актуалізаційних категорій, які з погляду мовця характеризують відношення змісту висловлення до дійсності.

У перській мові модальний чинник використовується досить активно, і модальна рамка присутня в багатьох висловленнях. Важливо також відзначити, що в перській мові модальність представлена не лише за допомогою певної морфологічної парадигми (наприклад, наказового способу дієслова), а й за допомогою низки модальних модифікаторів. Фактично, модальність найбільш продуктивно реалізується саме на рівні висловлення.

Для нас особливий інтерес представляє саме вивчення суб'єктивної модальності, оскільки це дає можливість проаналізувати різні оцінні смисли, що у вигляді модальних рамок накладаються на певне судження. Модальність реальності передбачає аналіз фактичної інформації, що міститься в кожному реченні, а, отже, не є фокусом наших розвідок.

3. Сучасні іранознавчі студії приділяють увагу аналізу категорії модальності в сучасній перській мові. Крім того, іранознавці спираються на сучасні теорії і методи аналізу, зокрема функційний метод. Так, є дослідження категорії модальності з точки зору дослідження різнорівневих засобів її реалізації у мовленні за допомогою

структурного методу, функційного методу, за допомогою генеративістського підходу, а також за допомогою побудови функціонально-семантичного поля. Як свідчать дослідження мовознавців, категорія модальності в перській мові представлена системою різнорівневих засобів, які реалізують різні відтінки модальних значень.

Таким чином, пропоноване дослідження торкається актуальної теми і дозволяє всебічно проаналізувати рівень представленості категорії модальності в сучасній перській мові на всіх мовних рівнях.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Комунікація є однією з найважливіших складових життя кожної людини. Комунікація в вузькому розумінні цього поняття є основним способом людського спілкування, найактивніша форма людської життєдіяльності (Манакін, 2012, с. 8). Ми погоджуємося з М.В Манакіним (2012, с. 8) у тому, що комунікація – це явний і постійний процес налагодження різних типів відносин між окремими мовцями, групами людей та цілими народами, який здійснюється мовними (вербальними) засобами, а також немовними (невербальними) засобами, які супроводжують або замінюють звичайну мову при спілкуванні. Нам також імponує твердження М.В Манакіна (2012, с. 8) про те, що також комунікацію розглядають як окремий модус (рівень) існування мови поряд із власне мовою як системою мовних елементів і правил та мовленням як процесом говоріння і розуміння.

З огляду на зазначене вище, можемо сказати, що комунікація здійснюється з метою передачі й отримання інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів. Ми вже зазначали у Розділі 1, що комунікативна функція є однією з найважливіших мовних функцій, а також зауважували, що вона відтворюється за допомогою таких механізмів, як: відбір певної дійсності, фіксація відібраної дійсності за допомогою словникового складу певної мови, подальша взаємодія відібраних мовних засобів з результатом у вигляді формування певного речення. Ми з'ясували, що комунікативна функція передбачає реалізацію певного комунікативного наміру мовця за допомогою мови і привертання уваги співрозмовника до запропонованого комунікативного наміру з подальшою реакцією на нього. Таке відображення дійсності у суб'єктивному практичному напрямку пов'язано з категорією модальності. Також ми встановили, що в перській мові категорія модальності реалізується за допомогою низки різнорівневих засобів (наказового способу дієслова, модальних дієслів, модальних прислівників, модальних слів, форм запитання тощо), вивчення яких потребує відповідного підходу. На нашу думку, найбільш влучним підходом до

комплексного аналізу категорії модальності в сучасній перській мові, а також інвентаризації й типологізації різнорівневих засобів, що її реалізують у мовленні, є функційний підхід.

2.1. Функційний підхід у дослідженнях граматики перської мови

Функційний (цільовий) підхід до вивчення мови відрізняється від того, що ми звикли бачити у структурному підході до вивчення мови, коли мова вивчається як явище системне, але замкнене саме в собі. Сутність функційного підходу заключається в тому, що до уваги беруться також й екстралінгвальні чинники, як, наприклад, прагматичний аспект, умови комунікації, мета комунікації тощо. Відповідно, існує зв'язок між функційною лінгвістикою і когнітивною лінгвістикою. Водночас, не можна заперечувати і зв'язок зі структурною лінгвістикою, оскільки функційний підхід дозволяє проаналізувати те, як структура слугує функції, тобто, які засоби і як виконують певну функцію – реалізують у мовленні те чи те значення. Нами раніше (Любимова, 2016) було встановлено, що для повноцінного і результативного аналізу будь-якої мови, у тому числі і перської, необхідно розглядати як її функційний аспект, так і структурні особливості. Можна стверджувати, що функція мови виявляється через її структуру і пояснюється за допомогою структури. Ми припускаємо, що функційний підхід вивчає об'єкти в контексті їхньої взаємодії з навколишнім середовищем, відношенням між об'єктом, який виконує певну функцію, і його взаємодією з навколишнім світом.

Утім, слід зауважити, що концентрація суто на функційному підході з метою аналізу мови також не призведе до повноцінного результату, оскільки для адекватного аналізу обов'язково необхідно враховувати структурний чинник, який дає повну картину про структуру і будову об'єкта. Нівелювання аналізу мовної структури в сумі дасть доволі нечіткий і віддалений від реальності результат, оскільки багато в чому враховуватиме суб'єктивне розуміння науковця того, що, як і яким обсягом реалізує певну функцію.

Загалом функційний напрям в лінгвістиці не обмежується виключно функційною граматиною, він також включає функціональну лексикологію, стилістику тощо, а конкретно функційна граMATика пов'язана з такими галузями досліджень, як граMATична типологія, контрастивна граMATика, різні напрями досліджень граMATики тексту, з граMATичними аспектами психолінгвістики, з прикладною лінгвістикою (Любимова, 2016, с. 24).

Функційний підхід вивчає об'єкт з точки зору виконуваних функцій, закономірностей його функціонування, а структурна складова дає змогу дослідити, у який спосіб об'єкт слугує реалізації тієї чи тієї функції. Для функційного аналізу також важливим є врахування ідеї про розбіжності у концептуалізації оточуючого світу представниками різних народів, а отже, і врахування культурного чинника, завдяки якому реакція представників різних етносів на ту чи ту дійсність може бути абсолютно різною. Таку ідею свого часу розвинув В. фон Гумбольдт, який стверджував, що мова – дух народу, вона відображає певний світогляд і специфічний спосіб мислення. Вона формує картину світу і відображає певний спосіб сприйняття дійсності, характерний для представників певного народу. Отже, за допомогою функційного підходу ми зможемо встановити як різнорівневі мовні засоби в перській мові можуть слугувати такій функції, як реалізація категорії модальності в мовленні. При цьому ми зможемо врахувати лінгвокультурний чинник, оскільки реакція мовців на певну ситуацію в різних країнах може бути абсолютно різною: наприклад, китайській лінгвокультурі притаманно реалізувати наказ у пом'якшеній формі за допомогою різнорівневих засобів, що зазвичай реалізують значення пропозиції чи прохання, а засвідчення достовірності певної ситуації часто-густо відбувається у формі припущення з середнім рівнем ймовірності, або взагалі через форму риторичного запитання; для перської лінгвокультури характерним є не засвідчення достовірності існування певної негативної ситуації, а, навпаки, засвідчення достовірності НЕіснування певної позитивної ситуації (наприклад, представники перської лінгвокультури з великим ступенем вірогідності скажуть . کار دکتر خیلی آسان نیست – *Робота лікаря дуже важка* (досл. *Робота лікаря не є дуже легкою*), замість того, щоб сказати . کار دکتر خیلی سخت است. – *Робота лікаря дуже важка*).

Ми погоджуємося з С.В. Сорокіним (2014, с. 117) у тому, що для функційно-комунікативного (цільового) дослідження важливо використовувати поняттєву категорію, яка є сегментом загальної концептуальної карти світу і відображається в мові через мовні засоби. Ця категорія може бути універсальною або національно специфічною. Концепти статичних об'єктів (в плані фіксації в когнітивній базі етносу) мають більш виражений національний характер, оскільки вони пов'язані з культурними особливостями. Відношення між об'єктами мають схожу структуру в різних мовах, але різні мови можуть використовувати різні мовні засоби для їхнього вираження. Такий універсалізм у розумінні відношень не завжди відображається в універсальних мовних формах, і різні мови можуть мати різні способи вербалізації та об'єктивації цих відношень.

Таким чином, можемо зробити висновок, що мовна картина світу будь-якої мови включає концепти і поняттєві категорії, які формують наше розуміння навколишнього світу. Функціональна граматики, основана на стику функціональної і когнітивної лінгвістики, враховує комунікативну функцію мови як основну, співпрацюючи з функціональною та когнітивною лінгвістикою для розуміння мовних структур та їхнього впливу на комунікацію.

Ми раніше (Любимова, 2016, с. 23-25) досліджували історію розвитку функційного підходу і виявили, що свого часу Члени "Празького гуртка" висловили думку, що вивчення мовної системи може бути ефективним лише тоді, коли аналізується її функціональність і, зокрема, комунікативна роль. Це дозволяє розглядати мову як систему, охоплюючи всі її аспекти і рівні, від вищого до нижчого. Західноєвропейська школа, маючи вплив на розвиток функціоналізму, акцентувала увагу на комунікативній ситуації та її впливі на людину і суспільство. Тоді було розроблено поняття аспектів мовного вираження та цільової моделі мови. А. Мартіне (1962) ввів поняття закону економії мовних засобів та подвійного членування мови, де висловлення виражається на двох рівнях: у плані означуваного – членування на лінійні одиниці, що мають смисл; у плані означника – членування на одиниці, позбавлені смислу; і закону лінгвістичної економії, спрямованого на раціональну організацію передачі мовного змісту мовними засобами з мінімальними зусиллями.

Ми також раніше дослідили особливості розвитку функційного підходу в лінгвістиці в англійській і американській школах (Любимова, 2016, с. 26-29). У Великобританії важливий внесок в розвиток мовознавства зробив Дж. Р. Ферс (1957), який підкреслював значення аналізу функцій і, особливо, комунікативної ролі мови. Він розглядав значення в мові як складне лінгвістичне явище, що вимагає глибокого дослідження, особливо в контексті мовлення. Науковець виділяв фонетичну, лексичну, морфологічну, синтаксичну та семантичну функції значень. Він вважав, що впровадження понять, таких як "фонетичне", "граматичне", "лексичне", допомагає визначати загальне значення форми. Таким чином, можна сказати, що мова відображає світ через функціонування мовних засобів і моделює навколишнє середовище.

М.А.К. Халлідей (1975; 1985), який з-поміж іншого досліджував китайську мову, використовував функційний підхід до вивчення мови, розглядаючи її від значення до форми для передачі комунікативних намірів. Він акцентував увагу на тексті, розглядаючи його як семантичне явище, що вимагає оцінки з точки зору розуміння і комунікативних цілей. Згідно з поглядами М.А.К. Халлідея, мова є значущою цілеспрямованою діяльністю, і мовознавство має досліджувати значення в мові у всьому його розмаїтті. З його логікою, текст розглядається як семантичне явище, і семантика нерозривно пов'язана з граматикою, оскільки значення реалізуються за допомогою мовних форм.

Американський функціоналізм, під впливом Н. Хомського, акцентується на когнітивному аспекті мови та розглядає мовні явища від функцій до засобів. Сучасні дослідники, такі як К. Хенгвелд і Дж. Л. Макензі (2008, с.1-18), працювали над створенням функційної дискурсивної граматики, яка визнає важливість дискурсивних факторів у функціонуванні мовних форм і тексту. Ця грамика орієнтована на розуміння мовцем і оцінку тексту, враховуючи комунікативні цілі. Вона розглядає мову як значущу і цілеспрямовану діяльність і відзначає важливість граматики у розумінні тексту та визначенні його значення. Отже, функційний підхід розглядає мовні явища як інтерпретацію тексту, системи і тексту, які взаємодіють в мовному витворі від значення до форми.

Таким чином, можемо зробити висновок, що для нашого дослідження функційний підхід дає змогу здійснити комплексний аналіз різнорівневих мовних засобів, об'єднаних однією функцією – реалізацією семантики модальності в перській мові, при цьому враховуючи внутрішньомовні і позамовні чинники, що впливають на комунікативний намір мовця і вибір тих чи тих засобів для вербалізації свого ставлення до об'єктивної дійсності.

2.2. Методика дослідження засобів реалізації модальності в сучасній перській мові

Нами було встановлено, що для адекватного й повноцінного аналізу засобів реалізації семантики модальності в сучасній перській мові доречно виходити з позицій функційного підходу. Предметом нашого дослідження виступали змістові структури, що співвідносяться з певними структурами у плані вираження – різними формальними засобами у висловленні. Крім того, ми враховуємо інтерпретаційний компонент як спосіб представлення змістової основи в значеннях, що реалізуються за допомогою засобів у певному висловленні.

У нашій роботі застосовано комплекс *загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних* методів вивчення окресленої проблематики, за допомогою яких ми змогли дослідити об'єкт роботи з різних боків і визначити місце предмета дослідження в сучасних лінгвістичних розвідках.

Методи *аналізу і синтезу* допомогли нам визначити основну проблематику граматичних досліджень перської мови, встановити сутність поняття «модальність» в сучасних лінгвістичних розвідках, а також визначити особливості дослідження категорії модальності в іранському мовознавстві.

За допомогою *історичного підходу* вдалося прослідкувати історію граматичних досліджень перської мови у хронологічній послідовності і встановити закономірності формування сучасної іранської граматичної традиції.

Структурний метод дозволив інвентаризувати різнорівневі засоби реалізації семантики модальності в перській мові, оскільки цей метод спрямований на цілісне

пізнання певного мовного явища через вивчення його складових (Завальська, 2019, с. 62).

Було залучено *функційний метод*, який дозволив схарактеризувати кожне з модальних значень, виходячи з функцій, які реалізуються за допомогою мовних елементів у різних комунікативних ситуаціях. Функційний метод дозволяє здійснювати аналіз у двох напрямках – від семантики до структури і від структури до семантики, оскільки в рамках певного висловлення під час передачі певної ситуації виокремлюється той чи той комунікативний намір, що базується на певних формальних засобах.

За допомогою *компонентного аналізу* було розроблено класифікацію модальних значень у сучасній перській мові, включаючи весь обсяг значення і змістову структуру різнорівневих мовних одиниць. Застосування методики компонентного аналізу для дослідження значень слугує ефективним виявлення тих окремих сторін значення, які найбільш повно виражають його сутність, відрізняючи її від сутності інших значень (Форманова, 2021, с. 50).

Відомо, що опозиції є основою мовної реальності, вони будуються за принципом протиставлення тотожностей, враховуючи певний критерій вибору. Отже, залучення *опозиційного аналізу* дозволило дослідити такі опозиції, як можливість / неможливість, необхідність / вимушена необхідність, ймовірність / неймовірність тощо, оскільки на одне й те саме судження може накладатися кілька значень, які не виключають один одного (Любимова, 2016, с. 67).

Зміст, який виражається через мовні засоби, завжди інтерпретується певним мовцем певним способом у певній ситуації. Це пояснюється вибором певних мовних елементів і їхньою комбінацією у мовленні, а також взаємозв'язком між значенням цих слів і контекстуальною інформацією, що міститься в кожному висловленні. Таким чином, *контекстуальний аналіз* допоміг нам врахувати і дослідити інтерпретаційний компонент мовця. Інтерпретаційний компонент мовця – це той комплекс способів, за допомогою яких мовець розуміє і визначає значення мовних виразів і конструкцій під час мовлення. Цей аспект важливий для розуміння того, як мова використовується в комунікації і як кожна людина може надавати різні

інтерпретації одному й тому ж мовному матеріалу.

Насамкінець, *метод моделювання* забезпечив вибір матеріалу для дослідження структурних, семантичних і функційних особливостей засобів реалізації модальності в сучасній перській мові. Такий метод передбачає дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки, із застосуванням методів аналогії, теорії подібності й теорії обробки даних експерименту (Лопатьєв, 2007, с. 4). Враховуючи зазначені вище аспекти, для нас важливим постає саме дослідження реалізації функції завдяки структурі. У нашій роботі субстратом функції є різнорівневі мовні засоби (морфологічні засоби, слова, словосполучення, фразеологічні єдності, граматичні категорії, речення, інтонація), а функцією – мовленнєву реалізацію всіх цих елементів та мовної системи загалом (Любимова, 2016, с. 56). Для нас не є визначальним приналежність тексту до певного стилю мовлення, оскільки функція реалізується у різних комунікативних ситуаціях і не обмежується конкретним стилем. Наше дослідження було зорієнтоване на комплекс різних мовних засобів зі спільними семантичними функціями в межах певного модального значення, а також на інвентаризацію й аналіз реалізації вивчених елементів в мовленні. В рамках використання методу моделювання нами було проаналізовано **100 зразків** мовлення, у яких репрезентовано засоби реалізації модальності в сучасній перській мові. Цієї кількості виявилось достатньо, аби виокремити конкретні центральні й периферійні засоби реалізації того чи того модального значення з урахуванням комунікативного наміру мовця.

Перелічені методи дослідження структурних, семантичних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові дозволили комплексно підійти до окресленої проблематики і здобути конкретні результати з огляду на поставлену мету.

2.3. Етапи дослідження засобів реалізації модальності в сучасній перській мові

Для здійснення функційного аналізу засобів реалізації модальності в перській мові ми скористалися інвентаризацією мовних засобів, які на різних мовних рівнях виражають вказану семантику. Крім того, за допомогою окреслених методів ми змогли оцінити, як різнорівневі мовні елементи взаємодіють один з одним для реалізації функції.

Аналіз певної функції ґрунтується на комплексному аналізі мовних засобів, що використовуються у висловленнях перською мовою. Коли ми інвентаризуємо ті чи ті засоби і аналізуємо, як вони аналізують певну функцію, ми обов'язково помічаємо зв'язок і з іншими мовними засобами, які так само реалізують цю функцію. З огляду на це, нами (Любимова, 2016, с. 58) раніше було встановлено, що логічним результатом такого аналізу є аналіз усієї системи пов'язаних між собою мовних засобів, тобто форм, конструкцій, лексичних показників, що слугують для вираження комплексу семантичних ознак і їхніх варіантів у межах семантичної категорії, що вивчається.

Відповідно, під час інвентаризації встановлюються центральні і периферійні компоненти, тобто такі, які найбільш часто, точно і прицільно реалізують певну функцію, і такі, що можуть робити це у незначних випадках, або експліцитно, опосередковано, за певних контекстуальних вимог. Так, наприклад, значення можливості може реалізуватися через модальний модифікатор *باید* *бути вимушеним* в такому аспекті, як виведення логічного висновку, який базується на об'єктивних умовах. Центральний компонент може вважатися центральним, якщо в ньому максимально сконцентровано усі ті ознаки, за допомогою яких реалізується певна функція. Периферійність певного компонента визначається через факультативність ознак, необхідних для реалізації певної функції.

Для визначення того, чи є компонент центральним, чи периферійним для реалізації того чи того значення, необхідно врахувати такі ознаки:

1) для центральних компонентів характерним є максимальна концентрація певних семантичних ознак, для периферійних – їхня факультативність;

2) спеціалізованість функціонування того чи того елемента для реалізації певної функції;

3) регулярність / нерегулярність функціонування певного елемента для реалізації певної функції в мовленні.

Таким чином, для вивчення структурних, семантичних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові ми провели дослідження в декілька етапів:

1) кваліфікація категорії модальності в сучасній перській мові;

2) визначення типів модальних значень, які входять до складу категорії модальності в сучасній перській мові;

3) інвентаризація мовних засобів, які на різних рівнях мови реалізують низку модальних значень в сучасній перській мові;

4) характеристика центральних і периферійних елементів, що реалізують конкретні модальні значення в різних комунікативних ситуаціях в сучасній перській мові.

Нами попередньо було встановлено, що кажучи про дослідження категорії модальності в сучасній перській мові, ми концентруємо свою увагу на суб'єктивній (епістемічній) модальності, оскільки такий напрямок дослідження дає змогу прослідкувати, як реалізується суб'єктивна оцінка мовця в оцінці певної дійсності. Крім того, нами було встановлено, що категорію суб'єктивної модальності ми не ототожнюємо зі сферою емоційності, оскільки нас цікавлять саме граматичні засоби реалізації окресленої семантики.

Ми виходимо з того, що головним граматичним засобом реалізації семантики модальності виступає саме категорія способу дієслова. У перській мові наявний спонукальний спосіб дієслова, оптативний спосіб, а також ціла низка модальних модифікаторів, які реалізують семантику модальності, таким чином усі ці засоби слугували об'єктом нашого дослідження.

З огляду на розгалужену систему модальних показників, які функціонують в сучасній перській мові, можемо свідчити про систему модальних значень, які вони реалізують в мовленні. Така варіативність значень дозволила встановити, що категорія модальності в перській мові є складним утворенням, яке розкладається на систему значень, а саме модальність можливості, необхідності, достовірності, оптативності, імперативності.

Застосований комплекс функційного і структурного підходів дав змогу проаналізувати те, як функціонують мовні елементи в мовленні, а також те, як їхня структура слугує функції. Функційний аналіз також дав змогу проаналізувати як граматичний, так і лексичний матеріал для вивчення пропонованої проблематики. Ми встановили, що під час передачі змісту важливо враховувати вибір мовних засобів, їхню комбінацію і вплив контексту на інтерпретаційний компонент мовця, оскільки в мовленні значення зазвичай передаються через різні комбінації мовних засобів, що залежать від точки зору мовця і контексту. Таким чином, формальні обмеження щодо характеру мовних засобів у мовленні відсутні, і це дало нам змогу проаналізувати як граматичні, так і лексичні засоби реалізації семантики модальності в сучасній перській мові, зокрема їхню структуру, семантику, функції.

Висновки до Розділу 2

1. Нами було проаналізовано, що для результативного аналізу структурних, семантичних і функційних особливостей засобів реалізації семантики модальності в сучасній перській мові ефективним є використання функційного аналізу. При функційному аналізі до уваги беруться також й екстралінгвальні чинники, як, наприклад, прагматичний аспект, умови комунікації, мета комунікації тощо.

Для повноцінного і результативного аналізу перської мови необхідно розглядати як її функційний аспект, так і структурні особливості. Оскільки функція мови виявляється через її структуру і пояснюється за допомогою структури, можна сказати, що функційний підхід вивчає об'єкти в контексті їхньої взаємодії з

навколишнім середовищем, відношенням між об'єктом, який виконує певну функцію, і його взаємодією з навколишнім світом.

Було встановлено, що функційний підхід вивчає об'єкт з точки зору виконуваних функцій, закономірностей його функціонування, а структурна складова дає змогу дослідити, у який спосіб об'єкт слугує реалізації тієї чи тієї функції. Функційний підхід враховує комунікативну функцію мови як основну і дає змогу здійснити комплексний аналіз різнорівневих мовних засобів, об'єднаних однією функцією – реалізацією семантики модальності в перській мові, при цьому враховуючи внутрішньомовні і позамовні чинники, що впливають на комунікативний намір мовця і вибір тих чи тих засобів для вербалізації свого ставлення до об'єктивної дійсності.

2. У нашій роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів вивчення окресленої проблематики, за допомогою яких ми змогли дослідити об'єкт роботи з різних боків і визначити місце предмета дослідження в сучасних лінгвістичних розвідках.

За допомогою історичного підходу вдалося прослідкувати історію граматичних досліджень перської мови у хронологічній послідовності і встановити закономірності формування сучасної іранської граматичної традиції.

Структурний метод дозволив інвентаризувати різнорівневі засоби реалізації семантики модальності в перській мові.

Було залучено функційний метод, який дозволив схарактеризувати кожне з модальних значень, виходячи з функцій, які реалізуються за допомогою мовних елементів у різних комунікативних ситуаціях.

За допомогою компонентного аналізу було розроблено класифікацію модальних значень у сучасній перській мові, включаючи весь обсяг значення і змістову структуру різнорівневих мовних одиниць. контекстуальний аналіз допоміг нам врахувати і дослідити інтерпретаційний компонент мовця.

Метод моделювання забезпечив вибір матеріалу для дослідження структурних, семантичних і функційних особливостей засобів реалізації модальності в сучасній перській мові.

3. Було доведено, що логічним результатом функційного аналізу є аналіз усієї системи пов'язаних між собою мовних засобів, тобто форм, конструкцій, лексичних показників, що слугують для вираження комплексу семантичних ознак і їхніх варіантів у межах семантичної категорії, що вивчається. Під час інвентаризації було встановлено центральні і периферійні компоненти, тобто такі, які найбільш часто, точно і прицільно реалізують певну функцію, і такі, що можуть робити це у незначних випадках, або експліцитно, опосередковано, за певних контекстуальних вимог. А для визначення того, чи є компонент центральним, чи периферійним для реалізації того чи того значення, було враховано низку відповідних ознак.

Таким чином, для вивчення структурних, семантичних і функційних аспектів засобів реалізації модальності в сучасній перській мові ми провели дослідження в декілька таких етапів: 1) кваліфікація категорії модальності в сучасній перській мові; 2) визначення типів модальних значень, які входять до складу категорії модальності в сучасній перській мові; 3) інвентаризація мовних засобів, які на різних рівнях мови реалізують низку модальних значень в сучасній перській мові; 4) характеристика центральних і периферійних елементів, що реалізують конкретні модальні значення в різних комунікативних ситуаціях в сучасній перській мові.

Було встановлено, що під час передачі змісту важливо враховувати вибір мовних засобів, їхню комбінацію і вплив контексту на інтерпретаційний компонент мовця, оскільки в мовленні значення зазвичай передаються через різні комбінації мовних засобів, що залежать від точки зору мовця і контексту. Таким чином, формальні обмеження щодо характеру мовних засобів у мовленні відсутні, і це дало змогу проаналізувати як граматичні, так і лексичні засоби реалізації семантики модальності в сучасній перській мові, зокрема їхню структуру, семантику, функції.

РОЗДІЛ 3

СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ Й ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Категорія модальності в сучасній перській мові представлена різнорівневими мовними засобами, які реалізують цю семантику в мовленні. До таких засобів належить граматична категорія способу дієслова, деякі граматичні категорії часу, модальні дієслова, модальні слова, модальні частки тощо. Крім зазначених спеціалізованих засобів нами було розглянуто лексеми, мовні звороти, фразеологізми, синтаксичні конструкції, які виконують аналогічну з модальними модифікаторами функцію.

Граматична **категорія способу дієслова** вказує на відношення дії (стану) до дійсності і встановлюється мовцем. Спосіб дієслова реалізується за допомогою спеціальних дієслівних форм, завдяки яким можна побачити, чи вважає мовець подію реальною / нереальною, можливою / неможливою, бажаною / небажаною тощо. В сучасній перській мові виокремлюють такі способи дієслова, як *дійсний спосіб (індикатив)*, *наказовий спосіб (імператив)*, *умовний спосіб (кондиціоналіс)*. Раніше в класичній перській мові і частково в сучасній представлено також деякі елементи бажального способу (оптатив). Для нас найбільший інтерес становлять категорії наказового, умовного і бажального способів в сучасній перській мові, оскільки вказують на суб'єктивне сприйняття дійсності мовцем.

В перській граматиці можна говорити про такий термін, як «**модальний час**». До категорії модальних часів можна віднести форму минулого часу умовного способу, минулого тривалого часу (імперфект) і аорист (форму теперішньо-майбутнього часу дійсного способу дієслова в значенні спонукального способу). Форма *минулого часу умовного способу* свідчить про невпевненість чи бажання мовця здійснити певну дію у минулому, що також відноситься до ірреальних ситуацій. *Аорист* – нова граматична категорія, яка з'явилася в сучасній перській мові, містить ознаки часу і способу, і цю форму також можна віднести до розряду модальних часів. Зазвичай за допомогою форми аористу реалізується значення бажання, можливості, необхідності,

припущення, спонукання до дії тощо. Імперфект, з-поміж іншого, можна також віднести до форм модального часу, оскільки така форма дієслова може свідчити про нереальні умови в минулому, а також бажаність чи необхідність виконання певної дії у минулому.

Модальні дієслова в перській мові також мають функцію вираження ставлення мовця до дійсності у вигляді значень можливості, зобов'язання, бажання. М. Мараші зазначав, що у модальних дієслів є такі особливості функціонування: 1) можна вживати різні модальні модифікатори для реалізації одного й того ж модального значення (наприклад, *мушу йти* – باید بروم; *мені потрібно йти* – لازم است بروم), 2) допускається еліпсис залежного дієслова (наприклад, *او می تواند برود* *він може піти*; *شما هم می توانید* *ви теж можете*), 3) допускається використання вставки *که بیایی*: *ти маєш прийти*); 4) допускається підрядний зв'язок: *باید بروم* *мушу йти*; 5) в заперечній формі може стояти як модальний модифікатор, такі залежне дієслово (наприклад, *نمی تواند کار کند* *він не може працювати*; *می تواند کار نکند* *він може (дозволити собі) не працювати* (Windfuhr, 1979, с. 99).

Окрему групу засобів реалізації модальності становлять **модальні слова**, які експліцитно, через своє значення, реалізують ставлення мовця до певної ситуації. До цієї групи засобів входять слова з певними відтінками модальних значень і низка прислівників. Модальні слова реалізують ставлення мовця до достовірності інформації, а також ймовірності, можливості, необхідності, щодо певних зовнішніх подій і явищ. Оскільки основним носієм модальності є дієслово-предикат, можна сказати, що модальні слова «допомагають» основному засобу реалізувати те чи те модальне значення і накладають певну модальну рамку на висловлення. Варто зауважити, що в традиційних перських граматиках модальні слова зазвичай не виокремлюють в окрему частину мови, оскільки ця група переважно складається з прислівників і часток.

Особливу роль у реалізації модальних значень відіграють **модальні частки**, які не мають конкретного предметного значення і слугують для реалізації додаткових смислових, модальних і експресивних відтінків конкретних слів і цілих речень. Під

час дослідження ми відмежовували модальні функції деяких часток від експресивних, тому що сфера експресивності не розглядається нами в межах семантики модальності.

Крім того, варто також зауважити, що є низка **вигуків**, які реалізують волевиявлення в сучасній перській мові. Вони можуть реалізувати значення прохання, наказу, пропозиції. Такі мовні засоби використовуються, щоб реалізувати волевиявлення по відношенню істоти до виконання певної дії.

Модальні значення, що входять до категорії модальності в сучасній перській мові, було схарактеризовано на основі аналізу зазначених вище засобів реалізації окресленої семантики. В результаті цього аналізу нами було виокремлено низку модальних значень в сучасній перській мові, зокрема модальність можливості, необхідності, достовірності, оптативності, імперативності.

3.1. Засоби реалізації семантики можливості в сучасній перській мові

Семантика можливості, як і семантика необхідності, належать до центральних категорій модальної логіки. Дж. Лайонс (1977, с. 787-793) зауважує, що в межах модальності можливості і модальності необхідності виокремлюють деонтичну і епістемічну модальності. Є. Хакінг (1967) доповнює цю ідею тим, що об'єктивність є характерною ознакою деонтичної модальності, а суб'єктивність є характерною ознакою епістемічної модальності. З огляду на зазначені вище міркування науковців щодо суб'єктивної й об'єктивної ознак, ми зробили висновок (Любимова, 2016, с. 70), що деонтична модальність можливості / необхідності свідчить про те, що мовцю відомі певні детермінуючі фактори, на підставі яких він може висловлювати об'єктивне судження щодо можливості чи необхідності того, що відбудеться певна ситуація. Епістемічна модальність, у свою чергу, свідчить про те, що об'єктивного матеріалу для висловлення судження щодо можливості чи необхідності певної ситуації недостатньо, і мовець може висловлювати свою думку, лише припускаючи те, що є зв'язок між суб'єктом і ситуацією (Любимова, 2016, с.70). Оскільки епістемічна можливість і необхідність свідчать про припущення мовця щодо можливості чи необхідності виконання певної дії, таку семантику варто розглядати в

контексті значення модальності достовірності, оскільки саме значення достовірності свідчить про ймовірність / неймовірність виконання певної дії і рівень впевненості мовця щодо ситуації дійсності. Можна сказати, що значення достовірності може накладатися як модальна рамка на центральні значення можливості і необхідності в мовленні. Таким чином, в рамках вивчення категорій можливості і необхідності ми аналізуємо саме значення деонтичної можливості і необхідності.

Як було зазначено вище, основним носієм модального значення в реченні виступає носій предикативності в реченні – дієслово. Саме дієслово приймає різні граматичні форми, які слугують різним функціям в мові. В контексті вивчення категорії модальності на особливу увагу заслуговує форма умовного способу дієслова – **аористу** (часова форма теперішнє-майбутнього часу). А.Х. Талегоні (2006, с. 40) називає дієслова у формі аористу *subjunctive verbs* і зауважує, що основне дієслово у формі аористу використовується у комплексі з модальними модифікаторами. Як відомо, аорист формується за допомогою додавання до основи теперішнього часу дієслова особових афіксів і *префіксу* *بـ*: *بخوابند، بکند، برويم*. Утім, у тих випадках, коли йдеться про префіксальні дієслова або складні дієслова, префікс *بـ* може опускатися: *گرددش رويم، صحبت کرد*. Якщо йдеться про заперечення виконання певної дії, *префікс* *بـ* опускається і дієслово оформлюється *заперечним префіксом* *نـ*: *نکند، نخريدیم*.

Загалом, аорист є доволі «молодою» граматичною формою дієслова і містить як ознаки способу, так і ознаки часу, тому є так званим показником «модального часу». Оскільки аорист – це дієслово у формі умовного способу теперішньо-майбутнього часу, то така форма дієслова охоплює дії, які стосуються теперішнього чи майбутнього часу. І якщо форма дійсного способу дієслова передбачає, що йдеться про події, які обов’язково відбудуться чи відбуваються, то форма аористу передбачає дії, які є ірреальними – тобто, є можливими або необхідними для виконання, але аж ніяк не такими, що вже виконуються, чи обов’язково будуть виконані. Хоча ми розглядаємо форму аористу в підрозділі про засоби реалізації модальності можливості в сучасній перській мові, одразу зауважимо, форма аористу основного дієслова у комплексі з модальним показником використовується не лише для

реалізації значення можливості, але є обов'язковою формою основного дієслова при взаємодії з модальним модифікатором. Тобто, форма аористу загалом вказує на потенційність певної дії, її ірреальність, те, що може відбутися. Тому, аорист також використовується в комплексі з різними модальними показниками для реалізації значень необхідності, бажання, припущення, ймовірності, умови, спонукання тощо (залежно від модального значення модального модифікатора у кожному конкретному випадку).

Крім того, в контексті вивчення умовного способу дієслова не можна оминати і **минулий час умовного способу**, який також є формою основного дієслова у сполучі з модальними модифікаторами. Минулий час умовного способу утворюється за допомогою дієприкметника минулого часу основного дієслова і форм аористу допоміжного дієслова بودن. Наприклад, گرفته باشید، کرده بودند. Заперечна форма утворюється шляхом додавання заперечного префіксу **ن** до дієприкметника і на неї падає основний наголос. Утім, є виняток у вигляді дієслова بودن, яке не може приймати форму минулого часу умовного способу і в цьому випадку використовується у формі аористу. Варто зауважити, що не слід ототожнювати форму перфекту і форму минулого часу умовного способу, оскільки перфект свідчить про виконану дію, результат якої можна спостерігати, а минулий час умовного способу робить акцент зовсім на іншому. Ця форма має модальну складову і вказує на сумніви мовця, його припущення, бажання щодо виконання певної дії у минулому. Це об'єднує його за функціоналом з аористом, утім, аорист протиставляється минулому часу умовного способу за часовою ознакою. Минулий час умовного способу характеризує дію, пов'язану з минулим, у той час, як аорист концентрується на дії в теперішньому чи майбутньому часі. Але, минулий час умовного способу може також вживатися у ситуаціях, пов'язаних з майбутнім, коли необхідно підкреслити результат дії, який має бути досягнуто у майбутньому.

Отже, зазвичай до форми минулого часу умовного способу вдаються у таких випадках:

- коли необхідно виразити невисокий ступінь ймовірності / істинності щодо вже виконаної дії;

- коли необхідно прокоментувати дію, яка має дати певний результат у майбутньому;
- коли необхідно прокоментувати дію, результат якої повинен був з'явитися у минулому;
- коли необхідно реалізувати семантику бажання чи небажання спостереження результату певної дії.

Отже, форма минулого часу умовного способу використовується загалом з різними модальними показниками з метою реалізації певного значення. Ми коментуємо це граматичне явище в цьому підрозділі для цілісності сприйняття аналізу умовного способу і далі не будемо повторюватися, утім одразу зауважуємо, що форми умовного способу дієслова є релевантними в контексті вивчення різних модальних значень, про які йтиметься далі.

Центральним засобом реалізації модальності можливості визначаємо **модальне дієслово** *توانستن* *могти*. М.Ю. Стельмах (2010, с. 196) також називає його універсальним засобом реалізації модальності можливості. Це модальне дієслово має особові форми, крім того далі до нього доєднується смислове дієслово у формі умовного способу, і таким чином в реченні утворюється складний дієслівний присудок, до складу якого входять два дієслівних компонента. Відсутність можливості, відповідно, реалізується через заперечну форму модального дієслова *توانستن* *могти*. Проілюструємо на прикладах:

(۱) *می توانم دو کیلو سیبزمینی را بخرم.*

Можу купити 2 кг картоплі.

(۲) *او نمی تواند فردا با ما به آنجا برود، باید او را به رفتن راضی کنی.*

Він не може завтра йти туди з нами, треба, щоб ти вмовив його піти.

У прикладі №1 можемо побачити, що дієслово *توانستن* *могти* набуло особової форми 1-ої особи однини *می توانم* *хочу*, так само, як і смислове дієслово *بخرم* *купити* у формі умовного способу. У прикладі №2 також можемо спостерігати, що дієслово *توانستن* *могти* може вживатися у заперечній формі з префіксом *نمی* *не* (у формі теперішнє-майбутнього часу).

А.Х. Талегоні (2006, с. 47) пояснює, що модальне дієслово *توانستن* *могти* виражає певну здатність або бажання відповідної особи, і належить до кореневих модальних модифікаторів. При цьому може реалізуватися як значення деонтичної можливості, так і значення епістемічної можливості. Наприклад,

(۱) *برادرت می تواند این متن را بخواند.*

Твій брат може прочитати цей текст.

(۲) *آنها نتوانستند به آنها بروند چون آن شب هوا خیلی گرم بود.*

Вони не змогли поїхати туди, оскільки в той вечір погода була надзвичайно поганою.

У прикладі №1 можемо побачити, що реалізується значення епістемічної можливості – мовець суб'єктивно оцінює вміння брата слухача, у той час, як у прикладі №2 реалізується деонтичної можливості – вплив об'єктивних обставин на можливість виконання дії («поїхати туди»).

Іноді для вираження семантики можливості може застосовуватися безособова форма модального дієслова *توانستن* *могти* – *می توان* *можна*, до якої доєднується усічений інфінітив смислового дієслова. Наприклад, *He نمی توان سیگار کشید.* – *Не можна палити.* У цьому прикладі можемо побачити реалізацію зовнішньої деонтичної модальності – можливості, зумовленої певними правилами, етикою, законом.

Аналогічну функцію в мовленні також може виконувати дієслово *شدن* у таких формах 3-ої особи однини, як *می شود* *можна*, *می شد* *можна було*, *بشود* *можна би*, і, відповідно, їхні заперечні форми *نمی شود* *не можна*, *نمی شد* *не можна було*, *ننشود* *не можна би*; і до нього так само доєднується усічений інфінітив смислового дієслова. Наприклад,

(۱) *می شد این موضوع را به موقع تکمیل کرد، اما اکنون بحث در مورد آن فایده ای ندارد.*

Можна було вчасно виконати цю справу, але зараз вже немає сенсу це обговорювати.

(۲) *نمی شود در اینجا صحبت کرد.*

Тут не можна розмовляти.

У наведених прикладах ілюструється, як за допомогою модального безособового дієслова *شدن* реалізується значення деонтичної можливості і відсутності деонтичної можливості (у прикладах №1 і №2 відповідно) виконати певну дію.

Значення можливості може також реалізуватися за допомогою **низки складних модальних дієслів**, як-от: *فرصت کردن* *знаходити можливість*, *встигати щось зробити*; *قادر بودن* *могти*, *бути в змозі*; *مستعد بودن* *бути схильним*, *бути готовим*, *یارا بودن* *бути спроможним* тощо (Стельмах, 2010, с. 196). Ці складні модальні дієслова експліцитно через своє значення реалізують різні відтінки семантики можливості, основне дієслово при цьому знаходиться у формі умовного способу. Проаналізуємо на прикладі:

(¹) *قادر نیستم مقاله بنویسم چون دانش کافی ندارم.*

Я не в змозі написати статтю, оскільки в мене недостатньо знань.

М.Ю. Стельмах (2010, с. 196) також відносить до модифікаторів, які можуть реалізувати значення можливості, *بلد بودن* *вміти*, зауважуючи, що це складне дієслово використовується як опорна лексема для реалізації набутої недеонтичної можливості (набутої навички) в сучасній перській мові. Наприклад, *او زبان انگلیسی بلد است*. – *Він вміє говорити англійською (Він знає англійську).*

Зауважимо, що іноді модальний вираз *ممکن است* *бути можливим*, *бути ймовірним* може реалізувати значення об'єктивної можливості, утім, його основною функцією все ж таки є реалізація значення епістемічної (суб'єктивної можливості), яку ми розглядаємо детально в підрозділі, присвяченому модальності достовірності в сучасній перській мові. Тим не менш, за дослідженнями М.Ю. Стельмах (2014, с. 81), модальний вираз *ممکن است* *бути можливим*, *бути ймовірним*. Наприклад,

(¹) *ممکن است اینجا پالتو بیاوریزانید.*

Пальто можна повісити тут.

У цьому прикладі можемо побачити, як реалізується деонтична можливість (дозвіл) виконання дії, яка водночас реалізує значення спонування до дії («*Вішайте пальто тут*»). Тому такі засоби ми визначаємо як периферійні, оскільки вони можуть реалізувати кілька функцій і не володіють максимальною концентрацією ознак для реалізації певної конкретної семантики.

Отже, можемо зробити висновок, що центральним засобом реалізації модальності можливості в сучасній перській мові є модальне дієслово *توانستن* *могти*. Крім того, цю семантику можуть реалізувати безособова форма модального дієслова

می توانستن *могти* – می توان *можна*, дієслово شدن у таких формах 3-ої особи однини, як می شود *можна*, می شد *можна було*, بشود *можна би*, низка складних модальних дієслів зі значенням можливості. Також зауважимо, що важливою і невід'ємною складовою у таких випадках є основне дієслово у формі умовного способу (аористу (теперішнє-майбутнього часу)) і умовного способу минулого часу, оскільки ця граматична категорія також реалізує значення потенційної, ірреальної дії в контексті реалізації значень можливості, бажання, необхідності, спонукання, ймовірності.

3.2. Засоби реалізації семантики необхідності в сучасній перській мові

Модальність необхідності пов'язана з модальністю необхідності і так само становить одну з центральних модальних категорій. Значення необхідності може конкретизуватися певними об'єктивними чи суб'єктивним факторами, що в мовленні може реалізуватися у різних комунікативних ситуаціях (Любимова, 2016): необхідність, зумовлена бажанням мовця, необхідність, зумовлена об'єктивними обставинами, вимушена необхідність, зобов'язання тощо. Варто зауважити (Любимова, 2016, с. 86), що семантика необхідності на відміну від семантики можливості має ознаки волюнтативності, оскільки містить певні вольові передумови, і перед суб'єктом дії стоїть задача узгодити власні бажання з волею, вираженою в комунікативних ситуаціях необхідності, оскільки такі ситуації передбачають відмову від прояву власної ініціативи і слідування у певному визначеному ситуацією напрямку.

Отже, ретельно аналізуючи засоби реалізації семантики необхідності, приходимо до висновку, що центральним засобом для вираження цього значення виступає фіксована форма дієслова بایستن *бути вимушеним, бути необхідним* – модальне дієслово باید *необхідно, треба, слід*. Крім того, інші фіксовані форми дієслова بایستن, такі, як می بایستی, بایستی, باید, می بایستی, می بایست, з аналогічним значенням, також реалізують семантику необхідності в сучасній перській мові (Lambton, 2003, с. 55). Варто зауважити, що паралельно з модальним дієсловом باید *необхідно, треба, слід* існує модальний прислівник باید *напевно, скоріше за все*, за допомогою якого

реалізується значення достовірності (рівня впевненості мовця у певній ситуації); таку функцію ми розглядатимемо в контексті вивчення модальності достовірності в сучасній перській мові.

Ми вже аналізували у Розділі 1, що Г. Віндфур (1979, с. 101) особливу увагу концентрує на аналізі модального модифікатора باید *бути вимушеним*. Зокрема, він обговорює три функції цього показника: реалізація значень *можливості* (виведення логічного висновку, який базується на об'єктивних умовах); *відповідності* (логічна необхідність, яка базується на об'єктивних умовах); *облігаторності* (вимушена необхідність, викликана зовнішніми факторам).

Найбільш вживаними наразі є форми باید (форма теперішнє-майбутнього часу) і بایستی (форма минулого часу), які використовуються однаково для всіх осіб, ніяк при цьому не змінюючи свою форму. Зауважимо, що обов'язковою умовою для функціонування модального модифікатора باید є основне дієслово у формі аористу, деталі щодо якого ми обговорили у підрозділі 3.1. Отже, проаналізуємо функціонування модального модифікатора باید на прикладах:

الف: چه ساعتی باید در فرودگاه باشی؟ (1)
О котрій тобі необхідно приїхати в аеропорт?

ب: باید 2 ساعت قبل از پرواز آنجا باشم. (2)
Мені треба приїхати туди за дві години до вильоту.

۲) شما باید از دوستان ما پذیرایی کنید. – (2)
Ви повинні прийняти у себе наших друзів.

۳) من باید به دوستم کمک کنم. – (3)
Я маю допомогти своєму другові.

У прикладі №1 у формі діалогу можемо побачити реалізацію необхідності зумовленої об'єктивними зовнішніми факторами: є розклад літаків і правила, відповідно до яких пасажери мають вчасно зареєструватися на літак. У прикладі №2 можемо простежити реалізацію зобов'язання: мовець вказує на те, що реципієнт (суб'єкт дії) зобов'язаний виконати дію. У прикладі №3 спостерігаємо реалізацію семантики необхідності, зумовленої внутрішніми факторами: мовець відчуває внутрішню зобов'язаність до виконання дії.

Таким чином, можемо зробити висновок, що модальне дієслово باید *необхідно, треба, слід* є універсальним для реалізації різних відтінків семантики необхідності у різних комунікативних ситуаціях.

Д. Філлот (1919, с. 260) також зауважує, що **модальне дієслово бажання** *خواستن хотіти, бажати* також може іноді реалізувати значення необхідності, а саме у формах імперфекту *می خواستی, می خواست, می خواستید*, які вказують на значення необхідності по відношенню до суб'єктів дії: «тобі треба було», «йому/їй треба було», «вам треба було» відповідно. Наприклад, *می خواستید زودتر به فرودگاه بروید. – Треба було вам раніше приїжджати в аеропорт.* Д. Філлот (Phillot 1919, с. 260) на додаток вказує, що іноді це модальне дієслово також може використовуватися в безособових реченнях у значенні «потребує / потребується». Наприклад, *این خانه تعمیر میخواهد. – Цей дім потребує ремонту.* Зазначений спосіб реалізації семантики необхідності цим модальним дієсловом кваліфікуємо як периферійний, оскільки основною функцією модального дієслова *خواستن* є реалізація значення бажання.

Семантика необхідності може також реалізуватися за допомогою низки **складних модальних дієслів**, як-от: *شدن / بودن مجبور بودن* *бути вимушеним*, *موظف بودن* *бути зобов'язаним*, *لازم بودن* *бути необхідним, потрібним*, *احتیاج داشتن* *потребувати, відчувати необхідність* тощо. Такі складні модальні дієслова експліцитно реалізують семантику необхідності з різними відтінками значень.

Дієслово *شدن / بودن مجبور بودن* *бути вимушеним* реалізує значення вимушеної необхідності, яка може бути як спричиненою внутрішніми факторами, так і зовнішніми (Taleghani, 2006, с. 50). Наприклад,

(۱) *ما مجبوریم بیشتر صحبت کنیم. – Ми маємо розмовляти більше.*

(۲) *دانشجویان این دانشگاه مجبورند در خانه درس خوانند.*

Студенти цього університету вимушені навчатися вдома.

У прикладі №1 можемо побачити реалізацію вимушеної необхідності, яка може бути спричиненою як зовнішніми факторами (хтось наказав «нам» розмовляти більше), так і внутрішніми («ми» розуміємо, що це необхідно зробити і мусимо це зробити). У прикладі №2 бачимо реалізацію вимушеної необхідності, спричиненої зовнішніми обставинами (через певні об'єктивні фактори студенти не можуть повернутися до стін університету).

На цікавий коментар з приводу цього модального показника натрапляємо у дослідженнях А.Х. Талегоні (2006, с. 66-67), за твердженням якої усі складні модальні

дієслова в сучасній перській мові є стативними, крім модального модифікатора *مجبور شدن*. Складне модальне дієслово *مجبور شدن* *бути вимушеним* є пасивною формою каузативного складного предиката *مجبور کردن* *примушувати*. Авторка припускає, що хоча *مجبور شدن* *бути вимушеним* функціонує як модальне дієслово, утім з точки зору морфосинтаксичного аспекту не є «справжнім», «природнім» показником модальності, і насправді це пасивна форма каузативного складного присудка *مجبور کردن* *примушувати*. Дієслово *موظف شدن* *бути зобов'язаним* реалізує семантику зобов'язання. Наприклад,

کارکنان آن شرکت مجبور شدند پروژه را دو ماه زودتر از موعد مقرر به اتمام برسانند.

Працівники тієї компанії змушені були завершити проєкт на два місяці раніше строку.

Складне дієслово *بازم بودن* *бути необхідним, потрібним* реалізує значення об'єктивної необхідності і зобов'язання до виконання певної дії. Наприклад,

روان پزشکی به ما گفت که من لازم هستم بیشتر با نزدیکان و دوستان خودم گفت و گو بکنم.

Психолог сказав мені, що мені треба більше розмовляти з близькими людьми і родичами.

У цьому прикладі можемо побачити реалізацію семантики необхідності, спричиненої об'єктивними зовнішніми факторами – порадою лікаря виконати певну дію.

Складне дієслово *احتیاج داشتن* *потребувати, відчувати необхідність* використовується у ситуаціях внутрішнього і зовнішнього зобов'язання (Taleghoni 2006, с. 49). Воно може описувати як ситуації, в яких необхідність формується всередині суб'єкта дії і диктується його внутрішніми почуттями; так і ситуації, в яких необхідність виникає не з середини самого суб'єкта, і має бути хтось, хто цю необхідність перетворить на реальну дію. Розглянемо детальніше на прикладах:

(۱) *من احتیاج دارم که بیشتر کتاب بخوانم. – Мені треба більше читати.*

(۲) *این باغچه احتیاج به آب دارد. – Цей садок необхідно полити.*

У прикладі №1 можемо спостерігати реалізацію внутрішньої необхідності, спричиненої внутрішніми потребами суб'єкта («я» відчуваю, що читаю недостатньо, і мені треба виправляти цю ситуацію). У прикладі №2 бачимо реалізацію необхідності,

у зв'язку з якою необхідна наявність іншого суб'єкта, який має виконувати дію («хтось» має полити садочок, оскільки сам він не може цього виконати).

У деяких дослідженнях (Siyavoshi, 2019, с. 56) натрапляємо на інформацію про те, що прикметник *مهم* *важливий* також може реалізувати значення необхідності. Як стверджує С. Сіявоші (2019, с. 56), ця лексична одиниця має значення «важливий» і досі використовується в цьому значенні, утім є спостереження щодо того, що *مهم* *важливий* починає поступово рухатися в бік модального маркера. Авторка зауважує, що *مهم* *важливий* більше використовується в контексті дискурсу, в якому мовець описує кращу ситуацію та те, як у цій ситуації краще для всіх вчинити. Іншими словами, оратор не звертається до конкретної особи чи осіб, а радше дає поради загальні й безособові, Тоді як *باید* *необхідно, треба, слід* використовується більше в контексті звернення до конкретної особи. Проілюструємо на прикладі:

مهم است که والدین با بچه ها یشان گفت و گو کنند.

Важливо, щоб батьки спілкувалися зі своїми дітьми.

У цьому прикладі можемо побачити, що за допомогою *مهم* *важливий* реалізується значення необхідності, спричиненої тим, що цю дію варто виконати бщоб отримати позитивний результат (необхідно спілкуватися з дітьми, щоб налагодити з ними близький контакт).

На особливу увагу в контексті вивчення модальності необхідності заслуговують **дієприкметники майбутнього часу**, які експліцитно можуть передавати значення необхідності. У цій категорії суміщається дві функції – реалізація майбутнього часу і модальності облігаторності, необхідності виконання певної дії. Така форма утворюється шляхом додавання наголошеного суфіксу *ی* - до інфінітиву. Такі дієприкметники можуть утворюватися від різних структурних типів дієслів в сучасній перській мові: від простих дієслів, префіксальних дієслів і складних дієслів.

Найбільш продуктивними є форми, утворені від простих дієслів, а також від складних дієслів, особливо тих, що містять компоненти *شدن* і *کردن*. Наведемо приклади: *گفتنی* *те, що потрібно сказати*; *نوشتنی* *те, що необхідно написати*; *کردنی* *той, якому необхідно довіряти / заслуговує на довіру* тощо. Найбільш чітко модальна

функція у таких дієприкметників майбутнього часу проявляється, коли вони виступають в ролі предиката в реченні, оскільки виражають якісну ознаку більш конкретно, оскільки пов'язані з реалізацією категорії часу і модальності в реченні. Іноді такий дієприкметник слугує предикатом в безособових реченнях і реалізує значення зобов'язання, необхідності виконання певної дії. Наприклад,

(۱) *Я повинен прийти сюди завтра після обіду.* – فردا قبل از ظهر اینجا آمدنی هستم.

(۲) *Говорять, що треба прийти сюди завтра після обіду, оскільки свіже повітря дуже корисне для здоров'я.* گفتنی است که باید بیشتر گردش بروی چون هوای تازه برای سلامتی خیلی مفید است.

Треба сказати, що ти повинен більше гуляти, оскільки свіже повітря дуже корисне для здоров'я.

У наведених прикладах можемо спостерігати реалізацію семантики необхідності через форму дієприкметника майбутнього часу. У прикладі №1 ця семантика реалізується через складний іменний присудок, який вказує на обов'язковість виконання дії. У прикладі №2 складний іменний присудок в безособовій частині складного речення вказує на необхідність виконання певної дії, зумовленої певними факторами.

Отже, можемо зробити висновок, що модальність необхідності в сучасній перській мові представлена центральним компонентом – модальним дієсловом *باید* *необхідно, треба, слід* і його варіантами, а також може реалізуватися через низку складних модальних дієслів зі значенням необхідності, зобов'язання, вимушеності тощо. Опосередковано модальність необхідності реалізується через модальне дієслово бажання *خواستن* *хотіти, бажати*, а також через дієприкметники майбутнього часу, які, з-поміж іншого, також можуть реалізувати значення необхідності, виступаючи в ролі складного іменного присудка в реченні.

3.3. Засоби реалізації семантики достовірності в сучасній перській мові

Модальність достовірності включає систему мовних засобів, які виражають ступінь відповідності змісту висловлення дійсності, з урахуванням суб'єктивного ставлення мовця до цієї дійсності. Можна сказати, що модальність достовірності є модальністю персуазивності, оскільки висловлення, які мають семантику

достовірності мають на меті не лише показати рівень впевненості мовця, а й переконати слухача. Семантика достовірності напряду пов'язана з центральними модальними значеннями можливості і необхідності, про що ми вже говорили у попередніх підрозділах. Таку модальність ще називають персуазивною, епістемічною, а також оцінкою з точки зору мовця. За допомогою семантики достовірності ситуація може оцінюватися за двома критеріями: ймовірністю і істинністю ситуації. Фактично, висловлення в більшості випадків містить таку вказівку на суб'єктивне ставлення мовця і накладається як модальна рамка на висловлення, за допомогою якої ситуація може оцінюватися за шкалою ймовірності й істинності. Модальність достовірності може додавати нове значення до основного модального значення у висловленні реалізується за допомогою різнорівневих засобів у сучасній перській мові.

Центральним засобом реалізації семантики достовірності по праву можна вважати фіксовану форму дієслова *شایستن* бути гідним, заслуговувати на щось – **модальне слово** *شاید* **можливо, мабуть, напевно**. Загалом модальні слова вказують на ставлення мовця по відношенню до дійсності, і до цієї відносно «молодої» категорії зараховують не лише слова, а й сталі вирази. Основною функцією модальних слів є підсилити, емпатизувати, конкретизувати певне базове модальне значення, що реалізується предикатом в реченні. Модальне слово накладає так звану «модальну рамку», яка формує комунікативний намір мовця. Важливо зауважити, що модальні слова наближуються за своїми функціями до прислівників, більше того, велика кількість якраз і є прислівниками по суті. Втім, звичайний прислівник має базову функцію оформлювати предикат в реченні, у той час, як модальний прислівник (модальне слово) не стосується якогось конкретного члена речення, а оформлює речення в цілому, оформлює те судження, яке представлене в реченні. Саме тому виникає питання, чи варто виокремлювати такі слова в окрему групу, чи варто розглядати їх в межах тих категорій, з яких вони походять. Нагадаємо, що в перських граматиках не виділяють такої категорії, як модальні слова, а вивчають ці модифікатори в межах тих категорій, з яких вони походять. Г. Віндфур (1970, с. 99) зауважує, що у класичній мові ці допоміжні слова були переважно безособовими і вимагали інфінітива. Отже, європейські граматики визначили їх як «безособові»

дієслова та встановили правила відносної позиції інфінітива та діапазон модальної та часової афіксації. Цікаво, що Г. Віндфур (1970, с. 99) не кваліфікує слово شاید як модальне, пояснюючи це тим, що воно не може стояти в заперечній формі і компонуватися з усіченим інфінітивом.

Отже, модальне слово شاید можливо, мабуть, напевно реалізує ставлення мовця щодо дійсності і ймовірності судження. А.Х. Талегоні (2006, с. 47) також зауважує, що це модальне слово може виконувати лише епістемічну функцію. Проаналізуємо на прикладах:

(۱) شاید فردا به بیمارستان نریم چون اصلاً وقت آزاد نداریم.

Мабуть, завтра не поїдемо до лікарні, оскільки взагалі не маємо вільного часу.

(۲) شاید میتوان اینجا سیگار کشید. — *Напевно, тут можна курити.*

У наведених прикладах модальне слово شاید можливо, мабуть, напевно реалізує модальну рамку оцінку мовцем ймовірності того, що певна ситуація відбудеться. У прикладі №2 можемо прослідкувати, що модальна рамка ймовірності накладається на базову модальність деонтичної можливості («можна курити»).

Значення достовірності може реалізуватися через **низку прислівників з відповідним значенням**, як-от: البته обов'язково, безумовно, الزاماً обов'язково, بالطبع неодмінно, обов'язково, بیروبرگرد безумовно, обов'язково, احتمالاً неодмінно, обов'язково, безумовно, لابد обов'язково, вимушено, ابدأً неодмінно, хочеш-не хочеш, لاكلام неодмінно, без будь-яких обговорень, محرزاً обов'язково, без сумніву, مطلقاً обов'язково, абсолютно, категорично, حتى الامكان за можливості, якщо можна тощо. Пропоновані модальні прислівники можуть реалізувати значення достовірності критерієм ймовірності. Проаналізуємо:

(۱) حتماً همه ما باید این کتاب را بخوانیم. — *Ми неодмінно маємо прочитати цю книгу.*

(۲) البته او می تواند بموقع بیاید. — *Звичайно, він зможе прийти вчасно.*

(۳) احتمالاً امشب باران ببارد. — *Можливо, сьогодні ввечері піде дощ.*

У зазначених прикладах можемо побачити, як накладається додаткове модальне значення у вигляді суб'єктивної оцінки мовця. У прикладі №1 допомогою модального слова حتماً неодмінно, обов'язково реалізується високий ступінь ймовірності з боку мовця щодо виконання дії. У прикладі №2 за допомогою модального слова

البته *обов'язково, безумовно* реалізується значення високого ступеня впевненості мовця у тому бщо ситуація відбудеться, а в прикладі №3 реалізується середній ступінь ймовірності того, що відбудеться певна дія, з точки зору мовця.

Можемо побачити, що, фактично, будь-яка ситуація може бути описана як достовірна, істинна, ймовірна з точки зору мовця, але таке судження завжди залежить від того, наскільки мовець володіє інформацією про тему розмови і як він відштовхуючись від достатньої / недостатньої кількості інформації може будувати свою думку. Отже, ситуації в такому випадку можуть оцінюватися за критеріями істинності і ймовірності різного ступеню прояву (низького, середнього, високого).

Для реалізації семантики достовірності за шкалою істинності використовуються такі модальні слова, як *واقعاً* дійсно, *حقیقتاً* воістину, *насправді*, *فی الحقیقه* фактично, *дійсно*, *насправді* тощо. Наприклад, *واقعاً او نمی تواند این مشکل را حل کند.* Він дійсно не може вирішити цю проблему. У цьому прикладі можемо побачити, що мовець висловлює високий ступінь впевненості і істинності того, що певна ситуація не відбудеться.

Стійкі словосполучення з модальним значенням можуть також реалізувати значення достовірності. Це іменникові словосполучення і навіть цілі речення, як-от: *بدون شک/بی شک / بدون تردید, حد اقل* зрештою, *به طور کلی* взагалі, *загалом*, *بدون شک/بی شک* без сумнівів, *точно*, *ممكن است* можливо, *بدیهی است* без сумнівів, *звичайно*, *مسلم است* без сумнівів, *беззаперечно*. Такі вставні слова і речення також виконують функцію реалізації модальної рамки в реченні і вказують на певний ступінь впевненості мовця. Наприклад,

(۱) *بهتر است برای معاینه به دکتر مراجعه کنی ، ممکن است دکتر برای تو داروی مناسبی را تجویز کند.*

Краще тобі поїхати на прийом до лікаря, можливо він выпише тобі підходящі ліки.

(۲) *مسلم است او می تواند در این مسابقه پیروز شود، او بسیار برای آن آماده شده است.*

Без сумнівів, він зможе виграти змагання, він так багато до них готувався.

На прикладах №1 і №2 можемо побачити, як зазначені стійкі модальні вирази реалізують різні ступені впевненості мовця щодо дійсної ситуації: середній рівень ймовірності і високий рівень ймовірності відповідно.

Ми говорили в попередньому підрозділі, коли аналізували модальність необхідності, що **модальне слово باید** може також виражати семантику достовірності

в реченні, реалізуючи при цьому значення «можливо, напевно» (Taleghani, 2006, с. 46). Цей модальний показник може виражати епістемічну модальність з елементами необхідності. Фактично, у таких випадках мовець має певну інформацію, на якій ґрунтує своє судження з високим ступенем ймовірності. Наприклад, دخترم باید به مدرسه رفته باشه. *Моя донька мала піти до школи.* У цьому прикладі реалізується ідея не стільки необхідності того, що донька має ходити до школи, скільки ідея того, що мовець впевнений, що донька має бути в школі кожен день, як і на момент мовлення, і тому мовець впевнений у цій інформації і у тому, що дія виконана. Наведемо ще один приклад: این درس باید ۲۰ دقیقه پیش تمام شود. *Цей урок мав закінчитися 20 хвилин тому назад.* В цьому реченні також можемо побачити, що за допомогою модального модифікатора باید акцент стоїть не на необхідності виконання дії, а на інформації про те, що вона мала бути виконана і мовець виражає абсолютну впевненість у цьому.

На окрему увагу заслуговують **частки** в перській мові, за допомогою яких також може реалізуватися значення достовірності. Частки не мають самостійного предметного значення і слугують для реалізації додаткової семантики й модальних відтінків. Більшість часток в перській мові походять від самостійних частин мови, але згодом почали виконувати додаткову функцію, що й послугувало виокремленню такого конкретного і доволі «молодого» класу слів. Джерелом походження для модальних часток слугують займенники, сполучники, прикметники, іменники і дієслова. Частки можуть знаходитися як в препозиції до певного слова чи речення, так і в постпозиції. Характерною рисою є можливість змінювати свою фонетичну форму в розмовній мові: مگه > مگر.

Такі частки використовуються для реалізації значення достовірності в контексті ствердження, сумніву – тобто, різних ступенів ймовірності й істинності. До таких часток належать *بله* так, *آره* так, *چه* який, *як*, *چه قدر* як, *наскільки*, *مگر* *хіба*, *ایا* чи. Проаналізуємо детальніше на прикладах:

(۱) *بله، من دوست دارم با تو صحبت کنم.*

Так, мені подобається розмовляти з тобою.

(۲) *چقدر زیبا این تصویر را کشیده است.*

Як гарно намальовано цю картину!

У пропорованих прикладах можемо побачити, як за допомогою часток реалізується модальність достовірності. Варто зауважити, що такі речення, як приклад №2, часто-густо вимовляються з окличною інтонацією, оскільки оформлюються відповідними частками. Тому оклична інтонація в таких випадках досягається шляхом постановки основного наголосу на такі частки і їхнє виокремлення з потоку мовлення за рахунок підвищення тону, часто з тією синтагмою, до складу якої вони входять. І загалом усе речення промовляється з більшою інтенсивністю, аніж, наприклад, розповідне. Такий невербальний чинник, як підвищення інтонації також є додатковим засобом реалізації модальності достовірності.

Окремо хочеться зупинитися на питальних частках *مگر* *хіба* й *ایا* *чи*. Зазвичай ці частки розташовуються на початку речення і в усному мовленні відокремлюються паузою. Такі частки можуть через форму запитання реалізувати невисокий ступінь впевненості мовця щодо ситуації дійсності. Наприклад, *مگر درست نمی گویم؟* *Невже я кажу неправильно?* У цьому прикладі через форму запитання реалізується впевненість мовця по відношенню до виконуваної дії.

Отже, можна зробити висновок, що модальність достовірності в сучасній перській мові реалізується такими мовними засобами, як модальне слово *شاید* *можливо*, низка прислівників зі значенням достовірності, стійкі словосполучення з модальним значенням достовірності, модальне слово *باید* *можливо*, а також низка часток з модальним значенням. Центральними засобом реалізації семантики достовірності визначаємо модальні слова зі значенням достовірності, а до периферійних засобів відносимо модальне слово *باید* і частки.

3.4. Засоби реалізації семантики оптативності в сучасній перській мові

Навколо семантики бажання постійно точаться наукові дискусії, зокрема і щодо того, що можна вважати модальністю бажання. Загалом модальність бажаності пов'язана з двома поняттями – дезидеративністю й оптативністю (Любимова, 2016, с.

118). Тут варто одразу розмежувати ці поняття, оскільки в рамках вивчення модальності ми вивчаємо саме семантику оптативності.

Категорія дезидеративності пов'язана з бажанням самого діяча, у той час, як категорія оптативності пов'язана з бажанням мовця. Дезидеративність зазвичай реалізується у мовленні через першу особу однини, дезидеративну ситуацію можна представити так: «я хочу щось зробити, в мене є можливість це зробити, і я це зроблю».

Оптативна ситуація навпаки має ознаку невизначеності і часто-густо неадресованості і виражає бажання мовця, яке кваліфікується як ірреальне і не факт, що буде виконане. Під оптативністю розуміється функціонально-семантична категорія, яка може мати лексичне і граматичне вираження в мові і яка містить вказівку на модальність суб'єкта, спрямовану на репрезентацію можливого стану речей, представленого як бажаного (Куравська, 2015, с. 152). Оскільки оптативна ситуація має ознаки волевиявлення мовця, можна сказати, що вона суміщає як семантику бажання, так і семантику спонукання. Отже, нас цікавить саме семантика оптативності, оскільки вона містить оцінку мовця щодо певної ситуації і є релевантною в контексті дослідження категорії модальності в сучасній перській мові.

За наявності оптативного (бажального) способу дієслова, така граматична категорія визначається центральним засобом реалізації модальності оптативності. У період функціонування класичної перської мови така граматична категорія була наявна, втім, вона не мала повноцінної парадигми. Для утворення бажального способу необхідно було приєднувати до основи теперішнього часу дієслова флексії третьої особи однини чи множини, таким чином утворюючи значення «хай зроблять». Така форма була найбільш продуктивною для дій, пов'язаних з третьою особою однини, рідше – з третьою особою множини, і зовсім рідко – з першою особою однини. На сучасний момент можливість приймати форму **бажального способу** має лише дієслово *بودن* в третій особі однини – *باد* *хай буде, най буде, нехай буде*. Варіантами цього дієслова в бажальному способі є форми з окличною часткою *ا* – *بادا* *най буде*; і форма з заперечним префіксом *م* – *مبادا* *хай не буде, не дай Боже*.

Усі зазначені форми вживаються в сучасній перській мові, але кожна за конкретних обставин. Наприклад, باد *хай буде, най буде, нехай буде* зазвичай вживається в текстах гасел, які закликають до певної дії через бажання автора гасла. Наприклад, افتخار باد میهن ما! *Хай славиться наша Вітчизна!* На цьому прикладі можемо побачити, як реалізується бажання з елементом спонукання, яке кваліфікується як ірреальне, оскільки не залежить від волі мовця і представляє собою лише суб'єктивну оцінку.

Форма بادا *най буде* зазвичай використовується у складі стійких словосполучень-приказок, як-от: هر چه بادا بادا! *Будь, що буде! / Хай буде так, як має бути!* У цьому прикладі також можемо побачити ірреальне бажання з суб'єктивною оцінкою мовця.

Форма مبادا *хай не буде, не дай Боже* використовується у тих ситуаціях, коли мовець хоче виразити своє бажання щодо того, щоб якась дія не була виконана. Наприклад, مبادا باران ببرد! *Не дай Бог, піде дощ!*

З огляду на те, що бажальний спосіб в сучасній перській мові представлений в дуже обмеженій формі, ми не можемо визначити його як центральний засіб реалізації семантики оптативності. Втім, центральним засобом модальності бажаності можемо вважати **модальне дієслово зі значенням бажання خواستن хотіти**. Як і модальне дієслово توانستن *могти*, خواستن *хотіти* має особові форми і часові форми, і, як і інші модальні модифікатори, поєднується з основним дієсловом у формах умовного способу. Г. Віндфур (1971, с. 104-105) зауважує, що дієслово خواستن *хотіти* потребує ретельного вивчення, оскільки воно може виконувати як модальні, так і часові функції. Автор зауважує, що окрім базового значення бажання, також реалізується бажання з елементами поради у значенні «краще було б»: میخواستی به موقع بروی. *Краще було б, якби ти приїхав раніше.* Щодо часової функції, то дієслово خواستن *хотіти* бере участь у творенні майбутнього категоричного часу, який утворюється з особової форми дієслова خواستن *хотіти* й усіченого інфінітиву основного дієслова. Зазвичай майбутній категоричний час використовується у тих ситуаціях, коли необхідно описати дію, яка неодмінно має здійснитися у майбутньому. Наприклад,

او کار را نخواهد کرد. *Він не буде працювати.*

Така часова форма дієслова здебільшого зустрічається у письмовій мові. Тому Г. Віндфур зауважує, що це модальне дієслово ще не отримало ретельного аналізу і його модальна функція напряду пов'язана з функцією реалізації конкретного майбутнього часу, оскільки автор вважає, що форма конкретного майбутнього часу є ніщо інше, як перфектна форма інхотивного аспекту дієслова.

Повертаючись до основної функції дієслова *خواستن хотіти* – виражати семантику бажання, наведемо кілька прикладів:

(۱) نمی خواهم جنگ در کشور ما ادامه پیدا کند.

Мені б не хотілося, щоб війна в нашій країні продовжувалася.

(۲) نمی خواهم شما تنها به آنجا بروی.

Я б не хотіла щоб ти йшов туди сам.

Можемо побачити, що у наведених прикладах реалізується семантика ірреального бажання, яке у прикладі №1 взагалі має ознаку неадресованості, а у прикладі №2 спрямоване на діяча, і не факт, що буде виконано.

Семантику оптативності також можуть реалізувати **модальні слова зі значенням сподівання**: توقع/ ترقب داشتن/ پشتگرم بودن / انتظار داشتن/ امیدوار بود/ امید داشتن (بستن) داشتن *сподіватися, мати надію*. Такі модальні слова реалізують семантику бажання з елементом сподівання – мовець не впевнений, чи точно відбудеться певна ситуація, але він дуже цього хоче (Любимова 2016, с. 119). Проаналізуємо на прикладах:

(۱) امیدوارم دفعه بعد اشتباه نکند.

Сподіваюся, наступного разу він не буде помилятися.

(۲) امیدوارم از این کتاب لذت ببرید.

Сподіваюся, ця книга вам сподобається.

У наведених прикладах можемо прослідкувати, як реалізується модальність оптативності через модальні слова зі значенням сподівання. Мовець висловлює своє бажання у вигляді сподівання, однак, невідомо, чи буде виконана дія, оскільки вона є ірреальною на момент мовлення і невідомо, чи взагалі буде виконана.

Окрему групу засобів реалізації семантики оптативності в сучасній перській мові становлять **модальні слова зі значенням бажаності / небажаності** виконання певної дії. До цієї групи належать *خدا نکند / خدا نکرده*, *якби ж*, *کاش* / *ای کاش* / *کاشکه* / *کاشکی*

نکند / خدا نخواسته / *не дай Бог, тільки б не*. Такі мовні одиниці зазвичай вказують на бажання, яке досить складно здійснити, і на мрію мовця щодо його здійснення; або, навпаки, на бажання мовця щодо нездійснення певної дії. Зазначені модифікатори зазвичай розташовуються на початку речення, визначаючи модальну рамку бажаності для усього судження. Наприклад,

(۱) *نکند فردا هم دیر کنند!* – *Не дай Бог, вони завтра знову запізняться!*

(۲) *کاشکی کشور ما جنگ نشد!* – *Якби ж тільки у нас в країні не було війни!*

У наведених прикладах можемо побачити як модальні слова зі значенням бажаності / небажаності реалізують семантику оптативності. В обох випадках події, щодо яких мовець висловлює суб'єктивну думку, є ірреальними і аж ніяк не залежать від волевиявлення мовця, і ми можемо бачити лише суб'єктивне бажання мовця.

Сталий вираз *است بهتر* **краще б, бажано б** експліцитно реалізує семантику бажання з елементами спонування, при цьому сам мовець бажає, щоб якась ситуація була виконана співрозмовником (найчастіше за все в мовленні представлений займенником другої особи). У таких випадках, як правило, йдеться не про відкрите спонування, а про його пом'якшений варіант через вираження бажання мовця, пораду, на прислухання співрозмовником до якої сподівається мовець. Наприклад, *به جای اینکه*. *– اینجا منتظرش باشید، بهتر است به خانه او بروید و دنبالش بگردید.* *– Ви б замість того, щоб тут його чекати, краще б пішли до нього додому пошукати його.*

На окрему увагу заслуговують **складнопідрядні речення умовного характеру**. Ми розрізняємо умову реальну і ірреальну дію за бажанням, яка може бути виражена за допомогою умовної конструкції. Речення з реальною умовою відрізняються від речень з семантикою бажаності формами часу, які використовуються в головній і підрядній частинах. Отже, часова форма виконує смислорозрізняючу функцію і відіграє велику роль для реалізації відповідної семантики. Складнопідрядні умовні речення утворюються за допомогою сполучників *چنانچه*, *در صورتیکه*, *هرگاه*, *هرگاه که*, *اگر*, *якщо*, *в тому випадку*, *якщо*. В тому випадку, коли йдеться про реальну умову, в головній частині речення використовується майбутній категоричний час, теперішньо-майбутній час в значенні майбутнього або дієслово у спонукальному способі. У тому ж випадку, коли йдеться про ірреальне бажання, дії у головній і підрядній частині

стосуються минулого і розуміються як ірреальні (такі, що могли бути здійсненими, але не здійснилися). Відповідно, дієслова у головній і підрядній частині вживаються у формі минулого тривалого часу, яка, у такому випадку, реалізує модальне значення, яке в українській мові реалізується за допомогою умовного способу. Минулий тривалий час утворюється додаванням до основи минулого часу префіксу – می і особових афіксів. Наприклад,

(۱) اگر او عادی رفتار می کرد، هیچ کس با او دعوا نمی کرد.

Якби ж вона нормально себе поводи́ла, ніхто б з нею не сварився.

(۲) اگر می خواستی به ما کمک کنی، اما هرگز به ما نزدیک نشدی.

Якби ж ти хотів нам допомогти, але ти ні разу до нас не підійшов.

У наведених прикладах можемо побачити, як реалізується ірреальне бажання через складнопідрядне умовне речення, в якому дієслова в обох частинах стоять у формі минулого тривалого часу.

Насамкінець, **фрази з семантикою побажання чи прокльонів** також периферійно реалізують модальність оптативності, оскільки мовець використовує їх для того, щоб виразити побажання співрозмовнику з метою його здійснення. Зазвичай це вітання, привітання зі святами: *روز خوبی داشته باشی!; Усього найкращого!; بهترین آرزوها!*; *Гарного дня!; Новим Роком!; 3 سال نو مبارک!*; подяка у вигляді побажання: *دست شما درد نکنه*; *Хай не всохне Ваша рука / дуже Вам вдячний!*; прокльони: *برو به جهنم*; *Иди до біса!*

Отже, можемо зробити висновок, що центральними засобами реалізації семантики оптативності є модальне дієслово зі значенням бажання *خواستن хотіти*; модальні слова зі значенням сподівання: *انتظار داشتن / امیدوار بود / امید داشتن (بستن)*; *پشتگرم / انتظار داشتن / امیدوار بود / امید داشتن (بستن)*; модальні слова зі значенням бажаності / небажаності виконання певної дії; сталий вираз *کراچه بهتر است* *краще б, бажано б*; складнопідрядні речення умовного характеру. Форма бажального способу і фрази з семантикою побажання чи прокльонів також реалізують модальність оптативності в сучасній перській мові як периферійні засоби.

3.5. Засоби реалізації семантики імперативності в сучасній перській мові

Модальність імперативності має багато спільного з модальністю оптативності, оскільки обидва значення пов'язані з волевиявленням мовця. Втім, на відміну від оптативної комунікативної ситуації, імперативна ситуація має семантичний компонент каузації і суб'єктом волевиявлення має виступати лише істота. У попередніх дослідженнях модальності імперативності (Любимова, 2016, с. 128) ми дійшли висновку, що спонукальне висловлення містить адресоване слухачу волевиявлення мовця, спрямоване на виконання дії, зумовленої імперативом. Імператив, на відміну від оптативу, містить ознаки адресованості волевиявлення, а суб'єктом волевиявлення є конкретна або узагальнена особа, яка не обов'язково бере участь у безпосередньому акті комунікації і, як правило, залишається невираженою у спонукальному висловленні (Любимова, 2016, с. 128).

Центральним засобом реалізації модальності імперативності в сучасній перській мові визначаємо **форму спонукального способу дієслова**. Спонукальний спосіб дієслова утворюється у формах другої особи однини і множини. Так само, як і аорист, він утворюється шляхом додавання префіксу ۴ до основи теперішнього часу, при цьому для другої особи однини особовий афікс не додається, наявна нульова флексія, а для другої особи множини додається особовий афікс ۵. (Lambton, 2002, с. 26). Наприклад,

Перекладіть! ترجمه کنید! (۱)

Іди сюди. اینجا بیا. (۲)

Для реалізації значення заборони використовується заперечна форма спонукального способу, яка утворюється шляхом додавання префіксу ۶ до основи теперішнього часу, а іноді, для посилення значення заборони додається заперечний префікс ۷. Наприклад,

Не підходь до мене! به من نزدیک نشو! (۱)

Не говори! مگو! (۲)

Варто зауважити, що для реалізації значення спонування через префіксальні дієслова або складні дієслова, префікс *د*, який додається до основи теперішнього часу, часто опускається, а в дієсловах з префіксом *بر-* взагалі не вживається. Наприклад,

(۱) سوار تاکسی شوید. *Сідайте в таксі.*

(۲) برگرد! *Повертайся!*

В контексті аналізу спонукального способу дієслова необхідно звернути увагу на те, що дієслово *بودن* *бути* не оформлюється префіксом *د*: باش، باشید. А форма спонукального способу від дієслова *داشتن* *мати* утворюється шляхом дієприкметника минулого часу і дієслова *بودن* *бути* у формі спонукального способу: داشته باشی، داشته باش، نداشته باشید: *ндаشته باشید* до дієприкметника: *نداشته باشید*.

З огляду на проаналізоване вище, можемо зробити висновок, що форма спонукального способу вже граматично містить вказівку на адресата, тому сам адресат зазвичай в таких реченнях відсутній.

На цікавий факт натрапляємо у Лембтона (2002, с. 154), який зауважує, що дієслово у формі третьої особи однини також може використовуватися у спонукальному способі шляхом додавання префіксу *د* до основи теперішнього часу і особового афіксу *-اد*, за допомогою якого реалізується семантика прохання. Як зауважує автор, така форма є «нащадком» колишнього бажального способу і використовується дуже зрідка в письмовій мові. Наприклад, *برساز* *Нехай він приїде*.

Також варто звернути увагу ще на дві особливі форми спонування, які утворилися шляхом зміни значень форм спонукального способу від дієслів *گذاشتن* *класти* і *آمدن* *приходити*. Йдеться про спонукальні частки *بگذار* *хай, нехай* і *بیا* *давай, давайте*.

Модальний модифікатор *بگذار* *хай, нехай* приєднується до основного дієслова в третій особі однини або множини у формі аористу, реалізуючи значення спонування з елементами суб'єктивного бажання мовця. При цьому суб'єктом дії є не співрозмовник, а третя особа, на яку спрямоване спонування. Наприклад,

(۱) بگذار وارد اتاق شود. *Хай він заходить в кімнату.*

(۲) بگذار آنها موافقت کنند، زیرا من پیشنهاد بیشتری نمی دهم.

Нехай вони погоджуються, бо я більше пропонувати не буду.

Можемо побачити, що реалізується семантика імперативу в комплексі з бажанням мовця щодо виконання дії третьою особою.

Модальний модифікатор **بیا بیااید** *давай, давайте* використовуються в комплексі з основним дієсловом першої особи множини, також реалізуючи спонукання з елементами суб'єктивного бажання мовця. При цьому суб'єктом дії є як сам мовець, так і співрозмовник, на якого спрямоване спонукання. Наприклад,

(۱) *بیااید اکنون در مورد آن صحبت کنیم زیرا بعداً زمانی وجود نخواهد داشت.*

Давайте зараз про це поговоримо, тому що потім часу не буде.

(۲) *بیا امروز برای شام به رستوران برویم.*

Давай сьогодні сходимо в ресторан поужинати.

Можемо побачити, що реалізується семантика імперативу в комплексі з бажанням мовця щодо виконання дії спільною особою – мовцем і слухачем.

На особливу увагу заслуговує група **модальних слів зі значенням «будь ласка»**, деякі з яких можуть реалізувати семантику спонукання самотійно, не потребуючи при цьому основного дієслова, а деякі – з основним дієсловом у формі спонукального способу.

Здатністю реалізувати імперативну функцію самотійно володіє модальне слово **بفرمایید** *будь ласка*. Це модальне слово є дієсловом *فرمودن* *наказувати, воліти* другої особи множини у спонукальному способі, яке вже зафіксувалося у цій формі і набуло окрему функцію спонукання. Комунікативна ситуація, в рамках якої *بفرمایید* *будь ласка* самотійно без основного дієслова реалізує імперативну функцію, відбувається, коли мовець жестом, не уточнюючи вербально дію, показує, що саме потрібно зробити співрозмовнику, при цьому реалізується семантика імперативності у вигляді прохання або пропозиції. Наприклад, *بفرمایید اینجا. Будь ласка, проходите сюди;* *بفرمایید تو. Будь ласка, проходите всередину.*

Модальне слово **خواهش می کنم** *будь ласка* реалізує функцію імперативності з елементами ввічливості. Наприклад, *خواهش می کنم، بنویس، Будь ласка, напиши!* На цьому прикладі можемо побачити, що реалізується семантика прохання (з елементами наполягання) у ввічливій формі.

Модальне слово **لطفاً** *будь ласка* може використовуватися як в офіційному, так і в неофіційному дискурсі, при цьому воно обов'язково потребує основне дієслово у формі спонукального способу. Наприклад, *سیگار نکش! لطفاً،* *Будь ласка, не смали!*

Крім того, складне дієслово **لطفاً کردن** використовується в комунікативній імперативній ситуації, коли мовець звертається до особи в сфері послуг з проханням виконати певну послугу. Наприклад: *یه قهوه لطف کنین!* *Одну каву, будь ласка.*

Опосередковано семантика імперативності може реалізуватися за допомогою **модальних маркерів необхідності**. Фактично, в таких випадках на основне значення необхідності може накладатися модальна рамка завуальованого спонукування (пом'якшений наказ). Утім, кваліфікація подібних ситуацій як імперативних потребує певного контексту, тому такий спосіб визначаємо як периферійний і контекстуально залежний. Таку семантику можна прослідкувати, коли реалізується необхідність виконання дії співрозмовником або третьою особою, що, фактично, вже набуває ознак волевиявлення з боку мовця. Наприклад,

شما باید از رفقای ما پذیرایی کنید.

Ви повинні прийняти у себе наших друзів.

Цей приклад ми вже аналізували в рамках дослідження семантики модальності необхідності, але, як ми вже зауважили, за певних контекстуальних умов такі висловлення можуть сприйматися як завуальоване спонукування у вигляді наказу, прохання.

Отже, можемо зробити висновок, що модальність імперативності в сучасній перській мові має спеціалізований морфологічний засіб реалізації – форму спонукального способу, за допомогою якого можуть реалізуватися різні імперативні комунікативні ситуації (прохання, пропозиція, наказ, заборона тощо). На додаток, семантика імперативності в сучасній перській мові також може реалізуватися за допомогою спонукальні частки *بگذار* *хай, нехай* і *بیا،* *давай, давайте*, які, фактично, також є сталими формами відповідних дієслів спонукального способу; модальних слів зі значенням «будь ласка» і за певних контекстуальних умов за допомогою модальних маркерів необхідності.

Висновки до Розділу 3

1. Категорія модальності в сучасній перській мові представлена різнорівневими мовними засобами, які реалізують цю семантику в мовленні. До таких засобів належить граматична категорія способу дієслова, деякі граматичні категорії часу, модальні дієслова, модальні слова, модальні частки тощо. Крім зазначених спеціалізованих засобів нами було розглянуто лексеми, мовні звороти, фразеологізми, синтаксичні конструкції, які виконують аналогічну з модальними модифікаторами функцію. Модальні значення, що входять до категорії модальності в сучасній перській мові, було схарактеризовано на основі аналізу зазначених вище засобів реалізації окресленої семантики. В результаті цього аналізу нами було виокремлено низку модальних значень в сучасній перській мові, зокрема модальність можливості, необхідності, достовірності, оптативності, імперативності.

Центральним засобом реалізації модальності можливості в сучасній перській мові є модальне дієслово *توانستن* *могти*. Крім того, цю семантику можуть реалізувати безособова форма модального дієслова *توانستن* *могти* – *می توان* *можна*, дієслово *شدن* у таких формах 3-ої особи однини, як *می شود* *можна*, *می شد* *можна було*, *بشود* *можна би*, низка складних модальних дієслів зі значенням можливості. Важливою і невід’ємною складовою у таких випадках є основне дієслово у формі умовного способу (аористу (теперішнє-майбутнього часу)) і умовного способу минулого часу, оскільки ця граматична категорія також реалізує значення потенційної, ірреальної дії в контексті реалізації значень можливості, бажання, необхідності, спонукання, ймовірності.

2. Модальність необхідності так само становить одну з центральних модальних категорій. Семантика має ознаки волюнтативності, оскільки містить певні вольові передумови, і перед суб’єктом дії стоїть задача узгодити власні бажання з волею, вираженою в комунікативних ситуаціях необхідності, оскільки такі ситуації передбачають відмову від прояву власної ініціативи і слідування у певному визначеному ситуацією напрямку.

Модальність необхідності в сучасній перській мові представлена центральним компонентом – модальним дієсловом *باید* *необхідно, треба, слід* і його варіантами, а

також може реалізуватися через низку складних модальних дієслів зі значенням необхідності, зобов'язання, вимушеності тощо. Опосередковано модальність необхідності реалізується через модальне дієслово бажання خواستن *хотіти, бажати*, а також через дієприкметники майбутнього часу, які, з-поміж іншого, також можуть реалізувати значення необхідності, виступаючи в ролі складного іменного присудка в реченні.

3. Модальність достовірності включає систему мовних засобів, які виражають ступінь відповідності змісту висловлення дійсності, з урахуванням суб'єктивного ставлення мовця до цієї дійсності. Модальність достовірності може додавати нове значення до основного модального значення у висловленні реалізується за допомогою різнорівневих засобів у сучасній перській мові.

Модальність достовірності в сучасній перській мові реалізується такими мовними засобами, як модальне слово شاید *можливо*, низка прислівників зі значенням достовірності, стійкі словосполучення з модальним значенням достовірності, модальне слово باید *можливо*, а також низка часток з модальним значенням. Центральними засобом реалізації семантики достовірності визначаємо модальні слова зі значенням достовірності, а до периферійних засобів відносимо модальне слово باید і частки.

4. В рамках модальності бажаності ми вивчаємо саме семантику оптативності. Під оптативністю маємо на увазі функціонально-семантичну категорію, яка може мати лексичне і граматичне вираження в мові і яка містить вказівку на модальність суб'єкта, спрямовану на репрезентацію можливого стану речей, представленого як бажаного

Центральними засобами реалізації семантики оптативності є модальне дієслово зі значенням бажання خواستن *хотіти*; модальні слова зі значенням сподівання: امید *сподіватися, мати надію*; модальні слова зі значенням бажаності / небажаності виконання певної дії; сталий вираз است بهتر *краще б, бажано б*; складнопідрядні речення умовного характеру. Форма бажального способу і фрази з семантикою побажання чи прокльонів також реалізують модальність оптативності в сучасній перській мові як периферійні засоби.

5. Модальність імперативності також пов'язана з волевиявленням мовця. Імперативна ситуація має семантичний компонент каузації і суб'єктом волевиявлення має виступати лише істота.

Модальність імперативності в сучасній перській мові має спеціалізований морфологічний засіб реалізації – форму спонукального способу, за допомогою якого можуть реалізуватися різні імперативні комунікативні ситуації (прохання, пропозиція, наказ, заборона тощо). На додаток, семантика імперативності в сучасній перській мові також може реалізуватися за допомогою спонукальні частки *بخدار* *хай, нехай* і *بیا*, *بیایید* *давай, давайте*, які, фактично, також є сталими формами відповідних дієслів спонукального способу; модальних слів зі значенням «будь ласка» і за певних контекстуальних умов за допомогою модальних маркерів необхідності.

ВИСНОВКИ

1. Нами було проаналізовано проблематику досліджень граматичної системи перської мови і визначено, що на неї вплинула ціла низка чинників, зокрема відданість арабській традиції у дослідженні мови. Тривалий час дослідження граматики в перській мові зустрічалися лише фрагментарно в коментаторській літературі і в тлумачних словниках, оскільки граматика не вважалася важливим окремим об'єктом для досліджень. Ще однією не менш рушійною силою у вивченні граматики став вплив європейської традиції і залучення тих категорій, які були характерними для європейських мов, що виражалося у тому, що граматики перської мови були схожі на класичні граматики латини. Розвиток граматичних досліджень почав відбуватися з 1940-х рр., що було пов'язано зі збільшенням кількості фахової літератури, а також розвитком нових теорій і методів для дослідження мов, зокрема функційного методу, генеративної граматики тощо.

Було проаналізовано, що комунікативна функція є однією з найголовніших у мові, і вона відтворюється за допомогою цілої низки механізмів: 1) відбір певної дійсності (абстрактної чи конкретної) для того, щоб співрозмовник звернув увагу на повідомлення мовця; 2) фіксація відібраної дійсності за допомогою словникового складу певної мови; 3) подальша взаємодія відібраних мовних засобів з результатом у вигляді формування певного речення. Таке відображення дійсності у суб'єктивному практичному усвідомленні характеризує таку лінгвістичну категорію, як модальність. Ми кваліфікуємо модальність як комплекс актуалізаційних категорій, які з погляду мовця характеризують відношення змісту висловлення до дійсності

Було встановлено, що у перській мові модальний чинник використовується досить активно, і модальна рамка присутня в багатьох висловленнях. В перській мові модальність представлена не лише за допомогою певної морфологічної парадигми (наприклад, наказового способу дієслова), а й за допомогою низки модальних модифікаторів. Фактично, модальність найбільш продуктивно реалізується саме на рівні висловлення.

Для нас особливий інтерес представляє саме вивчення суб'єктивної модальності, оскільки це дає можливість проаналізувати різні оцінні смисли, що у вигляді модальних рамок накладаються на певне судження.

2. Нами було проаналізовано, що для результативного аналізу структурних, семантичних і функційних особливостей засобів реалізації семантики модальності в сучасній перській мові ефективним є використання функційного аналізу. При функційному аналізі до уваги беруться також й екстралінгвальні чинники, як, наприклад, прагматичний аспект, умови комунікації, мета комунікації тощо. Для повноцінного і результативного аналізу перської мови необхідно розглядати як її функційний аспект, так і структурні особливості. Оскільки функція мови виявляється через її структуру і пояснюється за допомогою структури, можна сказати, що функційний підхід вивчає об'єкти в контексті їхньої взаємодії з навколишнім середовищем, відношенням між об'єктом, який виконує певну функцію, і його взаємодією з навколишнім світом.

Отже, було встановлено, що функційний підхід вивчає об'єкт з точки зору виконуваних функцій, закономірностей його функціонування, а структурна складова дає змогу дослідити, у який спосіб об'єкт слугує реалізації тієї чи тієї функції. Функційний підхід враховує комунікативну функцію мови як основну і дає змогу здійснити комплексний аналіз різнорівневих мовних засобів, об'єднаних однією функцією – реалізацією семантики модальності в перській мові, при цьому враховуючи внутрішньомовні і позамовні чинники, що впливають на комунікативний намір мовця і вибір тих чи тих засобів для вербалізації свого ставлення до об'єктивної дійсності.

Було доведено, що логічним результатом функційного аналізу є аналіз усієї системи пов'язаних між собою мовних засобів, тобто форм, конструкцій, лексичних показників, що слугують для вираження комплексу семантичних ознак і їхніх варіантів у межах семантичної категорії, що вивчається. Під час інвентаризації було встановлено центральні і периферійні компоненти, тобто такі, які найбільш часто, точно і прицільно реалізують певну функцію, і такі, що можуть робити це у незначних випадках, або експліцитно, опосередковано, за певних контекстуальних вимог. А для

визначення того, чи є компонент центральним, чи периферійним для реалізації того чи того значення, було враховано низку відповідних ознак.

Було встановлено, що під час передачі змісту важливо враховувати вибір мовних засобів, їхню комбінацію і вплив контексту на інтерпретаційний компонент мовця, оскільки в мовленні значення зазвичай передаються через різні комбінації мовних засобів, що залежать від точки зору мовця і контексту. Таким чином, формальні обмеження щодо характеру мовних засобів у мовленні відсутні, і це дало змогу проаналізувати як граматичні, так і лексичні засоби реалізації семантики модальності в сучасній перській мові, зокрема їхню структуру, семантику, функції.

3. Категорія модальності в сучасній перській мові представлена різнорівневими мовними засобами, які реалізують цю семантику в мовленні. До таких засобів належить граматична категорія способу дієслова, деякі граматичні категорії часу, модальні дієслова, модальні слова, модальні частки тощо. Крім зазначених спеціалізованих засобів нами було розглянуто лексеми, мовні звороти, фразеологізми, синтаксичні конструкції, які виконують аналогічну з модальними модифікаторами функцію. Модальні значення, що входять до категорії модальності в сучасній перській мові, було схарактеризовано на основі аналізу зазначених вище засобів реалізації окресленої семантики. В результаті цього аналізу нами було виокремлено низку модальних значень в сучасній китайській мові, зокрема модальність можливості, необхідності, достовірності, оптативності, імперативності.

Центральним засобом реалізації модальності можливості в сучасній перській мові є модальне дієслово *توانستن* *могти*. Крім того, цю семантику можуть реалізувати безособова форма модального дієслова *توانستن* *могти* – *می توان* *можна*, дієслово *شدن* у таких формах 3-ої особи однини, як *می شود* *можна*, *می شد* *можна було*, *بشود* *можна би*, низка складних модальних дієслів зі значенням можливості. Важливою і невід’ємною складовою у таких випадках є основне дієслово у формі умовного способу (аористу (теперішнє-майбутнього часу)) і умовного способу минулого часу, оскільки ця граматична категорія також реалізує значення потенційної, ірреальної дії в контексті реалізації значень можливості, бажання, необхідності, спонукання, ймовірності.

Зазначені засоби реалізують значення можливості у комунікативних ситуаціях набутої можливості, ненабутої можливості, деонтичної і недеонтичної можливостей.

Модальність необхідності в сучасній перській мові представлена центральним компонентом – модальним дієсловом باید *необхідно, треба, слід* і його варіантами, а також може реалізуватися через низку складних модальних дієслів зі значенням необхідності, зобов'язання, вимушеності тощо. Опосередковано модальність необхідності реалізується через модальне дієслово бажання خواستن *хотіти, бажати*, а також через дієприкметники майбутнього часу, які, з-поміж іншого, також можуть реалізувати значення необхідності, виступаючи в ролі складного іменного присудка в реченні. Зазначені засоби реалізують значення необхідності у комунікативних ситуаціях об'єктивної необхідності, зобов'язання, необхідності, пов'язаної з бажанням мовця, а також вимушеної необхідності.

Модальність достовірності в сучасній перській мові реалізується такими мовними засобами, як модальне слово شاید *можливо*, низка прислівників зі значенням достовірності, стійкі словосполучення з модальним значенням достовірності, модальне слово باید *можливо*, а також низка часток з модальним значенням. Центральним засобом реалізації семантики достовірності визначаємо модальні слова зі значенням достовірності, а до периферійних засобів відносимо модальне слово باید і частки. Зазначені засоби реалізують значення достовірності у комунікативних ситуаціях ймовірності й істинності з різним ступенем прояву.

Центральними засобами реалізації семантики оптативності є модальне дієслово зі значенням бажання خواستن *хотіти*; модальні слова зі значенням сподівання: امید *сподіватися, мати надію*; модальні слова зі значенням бажаності / небажаності виконання певної дії; сталий вираз بهتر است *краще б, бажано б*; складнопідрядні речення умовного характеру. Форма бажального способу і фрази з семантикою побажання чи прокльонів також реалізують модальність оптативності в сучасній перській мові як периферійні засоби. Зазначені засоби реалізують значення оптативності у комунікативних ситуаціях бажаності, бажаності з елементом спонукання, побажань і прокльонів.

Модальність імперативності в сучасній перській мові має спеціалізований морфологічний засіб реалізації – форму спонукального способу, за допомогою якого можуть реалізуватися різні імперативні комунікативні ситуації (прохання, пропозиція, наказ, заборона тощо). На додаток, семантика імперативності в сучасній перській мові також може реалізуватися за допомогою спонукальних часток *بگذار* *хай, нехай* і *بیا*, *بیایید* *давай, давайте*, які, фактично, також є сталими формами відповідних дієслів спонукального способу; модальних слів зі значенням «будь ласка» і за певних контекстуальних умов за допомогою модальних маркерів необхідності. Зазначені засоби реалізують значення імперативності у комунікативних ситуаціях прохання, пропозиції, поради, наказу і заборони.

Перспективи подальших досліджень полягають у типологізації комунікативних ситуацій в рамках комплексної категорії модальності в сучасній перській мові, а також вивченні інших функцій проаналізованих мовних засобів в рамках реалізації інших значень (темпоральності, персуазивності тощо).

АНОТАЦІЯ

در زبان‌شناسی مدرن، علاقه به مقوله مدالیته افزایش یافته است. مدالیته یک پدیده چند بعدی است، از این رو در ادبیات زبانی، نظرات مختلفی در مورد ماهیت این پدیده بیان شده است. شاید مقوله دیگری درباره ماهیت زبانی و ترکیب معانی خاصی که دیدگاه‌های متفاوت و متناقض فراوانی از آن بیان شده باشد وجود نداشته باشد.

هنگام تعیین مقوله مدالیته، لازم است مؤلفه‌هایی مانند موضوع واقعیت و ویژگی‌های آن، موضوع گفتار که فعل پیش‌بینی را انجام می‌دهد و اوصاف معینی را به شیء ارائه می‌دهد و واقعیت عینی در نظر گرفت. گوینده ماهیت ارتباط بین شیء واقعیت و خاصیت شیء و همچنین رابطه چنین ارتباطی با واقعیت را ارزیابی می‌کند.

ما مشکلات مطالعه نظام دستوری زبان فارسی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادیم و به این نتیجه رسیدیم که این نظام تحت تأثیر عوامل متعددی، به ویژه ارادت به سنت عربی در مطالعه زبان است. برای مدت طولانی، مطالعات دستور زبان در زبان فارسی تنها به صورت جزئی در ادبیات تفسیری و در لغت‌نامه‌های توضیحی یافت می‌شد، زیرا دستور زبان موضوع جداگانه‌ای مهم برای تحقیق به حساب نمی‌آمد.

تحلیل شد که کارکرد ارتباطی یکی از مهمترین کارکردهای زبان است و با کمک تعدادی مکانیسم بازتولید می‌شود. این انعکاس واقعیت در آگاهی عملی ذهنی، مقوله‌ای زبان‌شناختی به‌عنوان مدالیته را مشخص می‌کند. ما مدالیته را مجموعه‌ای از مقوله‌های واقعی‌سازی می‌دانیم که از دیدگاه گوینده، رابطه محتوای گفته را با واقعیت مشخص می‌کند.

مشخص شد که عامل مودال در زبان فارسی کاملاً فعال به کار می‌رود و قاب‌مد در بسیاری از گفته‌ها وجود دارد. در زبان فارسی، مدالیته نه تنها با یک پارادایم صرفی معین (مثلاً شکل امری فعل)، بلکه با تعدادی از تعدیل‌کننده‌های وجهی نیز نمایش داده می‌شود. در واقع، مدالیته به بهترین نحو دقیقاً در سطح بیان تحقق می‌یابد.

مقوله مدالیته در زبان فارسی جدید با ابزارهای زبانی گوناگونی نمایش داده می‌شود که این معناشناسی را در گفتار پیاده می‌کند. این ابزارها شامل مقوله دستوری حالت فعل، برخی از مقولات دستوری زمان، افعال وجهی، واژه‌های معین، ذرات معین و غیره است. ما علاوه بر ابزارهای تخصصی مشخص شده، واژگان، چرخش عبارت، اصطلاحات، ساختارهای نحوی را در نظر گرفتیم که عملکردی مشابه با اصلاح‌کننده‌های مودال دارند. معانی وجهی که در مقوله مدالیته در زبان فارسی جدید گنجانده شده است، بر اساس تحلیل ابزارهای فوق‌الذکر برای پیاده‌سازی معناشناسی طرح شده مشخص شد. در نتیجه این تجزیه و تحلیل، ما تعدادی از مقادیر مودال را در زبان چینی مدرن مشخص کردیم، به ویژه روش امکان، ضرورت، قابلیت اطمینان، اختیاری بودن، ضروری بودن.

چشم‌انداز تحقیقات بیشتر عبارت است از گونه‌شناسی موقعیت‌های ارتباطی در مقوله پیچیده مدالیته در زبان فارسی جدید و همچنین مطالعه سایر کارکردهای ابزارهای زبانی تحلیل شده در چارچوب اجرای معانی دیگر (زمانی، اقلان، و غیره).

در انتها می‌خواهیم متذکر کنیم که ما مشکلات تحقیق در نظام دستوری زبان فارسی را تحلیل کردیم و تشخیص دادیم که متأثر از عوامل متعددی، به ویژه تعهد به سنت عربی در مطالعه زبان است. مدت‌هاست که مطالعات دستور زبان فارسی به صورت جزئی در ادبیات تفسیری و لغت‌نامه‌های توضیحی یافت می‌شد، زیرا دستور زبان موضوع مهمی برای تحقیق به حساب نمی‌آمد.

کار انجام شده می‌تواند در تحقیقات بعدی مرتبط با روش و همچنین در آموزش رشته‌های مختلف مرتبط با دستور زبان فارسی مورد استفاده قرار گیرد.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Завальська, Л. В. (2019). Основні принципи лінгвопрагматичного аналізу політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 38(3), 61-64.
- Куравська, Н. (2015). Семантика оптатива та засоби його вираження в сучасних українській та англійській мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, 52, 151-154.
- Кшановський, О. (2011). Система морфологічного типу та викладання перської мови україномовним учням. *Мова і культура*, 14(5), 440-447.
- Лопатьєв, А. О. (2007). Моделювання як методологія пізнання. *Physical Education Theory and Methodology*, 8, 4-10.
- Любимова, Ю. (2014). Типи модальних значень в сучасній китайській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 13, 113-115.
- Любимова, Ю. (2015а). Методологічні принципи дослідження категорії модальності в сучасній китайській мові (функціональний аспект). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 15, 92-95.
- Любимова, Ю. (2015b). Функціональні особливості дослідження засобів та способів вираження категорії модальності в сучасній китайській мові. *Одеський лінгвістичний вісник*, 5(1), 87-91.
- Любимова, Ю. (2016а). Засоби і способи реалізації модальності можливості в сучасній китайській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 1(83), 72-78.
- Любимова, Ю. (2016b). *Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.

- Любимова, Ю. (2017). Спонукальні дієслова як домінанта реалізації семантики імперативності в сучасній китайській мові. *Збірник наукових праць "Південний архів". Серія: Філологічні науки, LXXI*, 100-103.
- Любимова, Ю. (2019a). Модальна частка 呢 у сучасній китайській мові: функціонально-семантичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*, 7, 66-71.
- Любимова, Ю. (2019b). Модальні модифікатори як ключові засоби реалізації модальності в сучасній китайській мові. *Вісник ХДУ. Серія «Філологічні науки»*, 77, 46-52.
- Любимова, Ю. (2020). Засоби реалізації категорії оптативності в сучасній китайській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 43(2), 154-157.
- Любимова, Ю. (2021). Інтерсуб'єктивний вимір дослідження модальних маркерів у сучасній китайській мові. *Китаєзнавчі дослідження*, 3, 179-190.
- Охріменко, М. (2011). *Персько-український словник емотивної фразеології: загальнонародні фразеологічні одиниці, вислови прислівно-приказкового типу, афоризми на позначення емоцій людини*. Київ, Луцьк: Волинські старожитності.
- Охріменко, М. (2012). *Ідіоетнічні особливості одиниць фразеосемантичного поля «Емоції людини» в перській і українських мовах*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.
- Сорокін, С. (2009). *Турецька й українська мови в системі координат "ВИД — ЧАС — МОДАЛЬНІСТЬ": Монографія*. Київ: Вид. центр КНЛУ.
- Сорокін, С. (2014). Дослідження поняттєвих категорій у парадигмі функціональної граматики (на прикладі категорії допустовості в турецькій мові). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія, педагогіка, психологія*, 29, 115-125.
- Стельмах М. (1993). *Історико-культурне підґрунтя сучасного статусу перської мови*. III-IV Конгрес сходознавців до 150-ї річниці від дня народження Агатангела Кримського, 23–24 грудня 2020 р. Київ: Видавничий дім «Гельветика».
- Стельмах, М. (2010). Засоби вираження внутрішньої можливості у класичній перській мові (на матеріалі "Шахнаме" Фірдоусі). *Східний світ*, 4, 195-199.

- Стельмах, М. (2011). Застосування прислів'їв у вивченні категорії модальності перської мови. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 54, 145-152.
- Стельмах, М. (2012). Формування статусу перської мови в різних державних утвореннях: історія, сьогодення. *Мова і суспільство*, 3, 68-75.
- Стельмах, М. (2014). *Структура категоріальної ситуації можливості в перській мові*. X Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції сходознавства», 11–12 квітня 2014 р. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- Стельмах, М. (2017). Еволюція категорії епістемічної можливості у перській мові. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 65, 61-65.
- Ущина, В. (2013). Модальні засоби суб'єктного позиціонування в англomовному медіа-дискурсі. *Нова Філологія*, 57, 93-97.
- Форманова, С. (2021). Компонентний аналіз як одна із методик структурного методу. *Записки з українського мовознавства*, 28, 41-52.
- Манакін, В. (2012). *Мова і міжкультурна комунікація*. Київ: Видавничий центр «Академія».
- Batani, M.-R. (1969). *A Description of the Grammatical Structure of the Persian Language*. Tehran: Amir Kabir Publishing Company.
- Fintel, K. von. (2006). Modality and Language. In Donald M. Borchert (ed.), *Encyclopedia of Philosophy (2nd Edition)*. Detroit: MacMillan Reference USA.
- Firth, J. R. (1957). *Studies in Linguistic Analysis, Special volume of the Philological Society*. Oxford: Blackwell.
- Florence, B. de. (n.d.). Some Considerations on the Category of Modality. Retrieved from https://www.academia.edu/2550115/Some_Considerations_on_the_Category_of_Modality
- Hacking, I. (1967). Possibility. *The Philosophical Review*, 76(2), 143-168.
- Halliday, M. A.K. (1970a). Functional Diversity in Language as Seen from a Consideration of Modality and Mood in English. *Foundations of Language*, 6, 322-361.
- Halliday, M.A.K. (1970b). Language Structure and Language Function. In Lyons, J., Ed., *New Horizons in Linguistics*, Penguin, Harmondsworth, 140-165.

- Halliday M. A. K. (1975). *Learning How to Mean. Explorations in the Development of Language*. London: Edward Arnold.
- Halliday M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hengeveld, K., & Mackenzie J. L. (2008). *Functional Discourse Grammar. A Typologically-based Theory of Language Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Kiefer, F. (1987). On Defining Modality. *Folia Linguistica*, 21(1), 67-94.
- Lambton, A.K.S. (1953). *Persian Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Larson, R.K., Moradi, S., & Samiian V. (2020). *Advances in Iranian Linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Lyons, J. (1977). *Semantics. Volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1981). *Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martinet, A. (1962). *A Functional View of Language*. Oxford: Clarendon Press.
- Maynard, S.K. (1992). *Discourse Modality: Subjectivity, Emotion, and Voice in the Japanese Language*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Moyne, J. A. (1970). *The structure of verbal constructions in Persian*. (Doctoral Dissertation). Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English Modals*. London: Routledge.
- Palmer, F.R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phillott, M.-A. (1919). *Differences between Afghan and Modern Persian with Notes on Rhetoric*. Calcutta: Baptist Mission Press.
- Sedighi, A., & Shabani-Jadidi, P. (2018). *The Oxford Handbook of Persian Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Siavoshi, S. (2019). *The Expression of Modality in Iranian Sign Language (ZEI)*. (Doctoral Dissertation). The University of New Mexico, New Mexico.
- Sorokin, S., Lykshosherstova, M., & Liubymova, Yu. (2021). Representation of time in typologically different languages: a functional approach (based on Turkish, Arabic and Chinese). *Asian and African Studies*, 30(2), 275-312.
- Taleghani, A.H. (2006). *The Interaction of Modality, Aspect and Negation in Persian*. (Doctoral Dissertation). The University of Arizona, Tucson.

Windfuhr, G. L. (1979). *Persian Grammar. History and State of its Study*. The Hague-Paris-New-York: Mouton Publishers.